శ్రీః.

శ్రీమతే రామానుజాయనమః.

శ్రీమద్వేదమార్గ ప్రతిష్ఠాపనాచార్యోభయ వేదాన్త
ప్రవర్తన ధురీణరాన

శ్రీమాన్ - కుస్తత్తూర్ మోర్ మున్నారయ్యా నెన్నుమ్
వరదాచార్యర్ అరుళిచ్చెయ్త

నాయమాత్మాభాష్యమ్

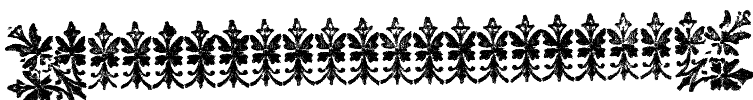
(:o:)

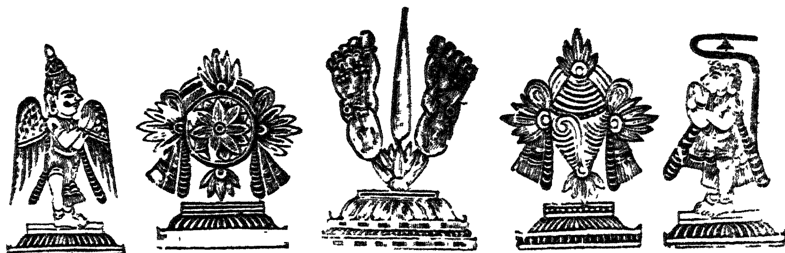
తర్క తీర్థరాన-శ్రీమాన్-శిఙ్గప్పెరుమాళ్ కోయిల్
మాడభూషి - రామానుజాచార్యరాలుమ్,
శ్రీమాన్-తిరుమఴిసై-వఙ్గీపురమ్-తిరుమలాచార్యరాలుమ్
శ్రీమాన్-కరాలపాటి-అళ్వారయ్యా అవర్కళాలుమ్,
పరిశోధిప్పిక్కప్పట్టు,

శ్రీవైష్ణవగ్రన్థ ముద్రాపక సభైయారాల్
శ్రీపరాఙ్కుశ తిరువవతారాది ౫౦౦౮-వతు సంవత్సరమాన
పరాభవ సంవత్సరత్తిల్

చెన్నపట్టణమ్
ప్రెసిడెన్సి ముద్రాక్షరశాలైయిల్
అచ్చిట్టు ప్రచురమ్ శెయ్యప్పట్టతు.

విజయతేతరామ్.

శ్రీమతే రామానుజాయ నమః.

నాయమాత్మాభాష్యమ్.

—:౦:—

(౧)"నాయమాత్మా ప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా న బహునా శ్రుతేన । యమేవైష వృణుతే తేన లభ్య స్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూంస్వామ్" ఇతి శ్రుతిః. అస్యా స్త్వర్థో ద్వేధా భాష్యకారై రభిహితః. సాధనలక్షణస్య ద్వితీయచరణే (౨) "పరమతస్సేతూన్మాన" ఇత్యాద్యధికరణే" (౩) "ఉపపత్తేశ్చ" ఇతి సూత్రస్య విషయత్వేన ఇమాం శ్రుతి ముదాహృత్య అస్యా అర్థ స్సఙ్గ్రహేణ "అనన్యోపాయత్వశ్రవణాత్" ఇత్యుక్తః; ప్రథమసూత్రే పరమపురుషవరణీయతాహేతుగుణవిశేషపరత్వేన విస్తరేణేయం శ్రుతి ర్వ్యాఖ్యాతా; ఉభయ విధమపి భాష్యం శ్రుతప్రకాశికాచార్యై ర్వ్యాఖ్యాతమ్; తదనురోధేన తదుభయభాష్యానుగుణం తమిహ విస్తృణీమహే. తత్ర "అనన్యోపాయత్వశ్రవణాత్" ఇత్యభివదతో భాష్యకారస్యాఽయంభావః-పరమపురుషస్య స్వప్రాప్తౌ స్వస్యైవ సాధనత్వమ్, నాన్యస్యేతి. తథాహి- శ్రుతేః పూర్వార్ధేన సాధనాన్తరస్య భగవత్ప్రాప్త్యుపాయత్వం ప్రతిషిధ్యతే,

---

(౧) కఠోపని-౨-౨౩. (౩) శా-మీ-౩-౨-౩౪

(౨) శా-మీ-౩-౨-౩౦.

ఉత్తరార్ధేన భగవత ఏవ స్వప్రాప్తౌ స్వస్యైవ సాధనత్వముచ్యతే. తత్ర "నాయమాత్మా ప్రవచనేనలభ్యః" ఇతి * ప్రవచనపదేన మననం లక్ష్యతే; మననఫలత్వాత్ప్రవచనస్య, మననస్య ఆచార్యప్రవచన ఫలత్వాద్వా, ప్రోచ్యతేఽనేనేతి కరణవ్యుత్పత్త్యావా ప్రవచనమ్ - మననమ్. ఆత్మశబ్దేన-(౧)"ఆత్మావాఽరేద్రష్టవ్యశ్శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః"ఇతిశ్రుతిగతాత్మశబ్దః స్మార్యతే; అనేన తత్రోక్తశ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనానా మనుపాయత్వముచ్యత ఇతి గమ్యతే. నిషేధస్య ప్రసజ్యసాపేక్షత్వాత్. * అయమిత్యనేన స్వేతరసమస్త వస్తు వైలక్షణ్యం వివక్షితమ్. తచ్చ (౨) "అమృతస్యైష సేతుః" (౩) "య ఆత్మదాబలదా" (౪) "ధాతుః ప్రసాదాన్మహిమానమీశమ్" ఇత్యాది శ్రుతిసిద్ధం స్వస్యోపాయోపేయత్వరూపమ్; తదుపపాదకమాత్మపదమ్. "ఆప్నోతీతిహ్యాత్మా; నియన్తృతయా వ్యాప్యధారక ఇత్యర్థః. అనేన-స్వాధీనాశేష సత్తాస్థితియత్న ఫలత్వం పరమాత్మనోఽవగమ్యతే. అనేన జీవాత్మనః కర్తృత్వమపి(౫)"పరాత్తుతచ్ఛ్రుతేః"ఇతి సూత్రోక్తప్రకారేణ పరమాత్మాయత్తమితి సిధ్యతి, అతః ఏవం భూతః పరమాత్మా నప్రవచనేన లభ్యః-లబ్ధుమ్-ప్రాప్తుమ్, యోగ్యోనభవతి; అనేన-యోగ్యతా ప్రతిషేధాత్ నైరపేక్ష్యమేవసిద్ధోపాయస్య స్వరూప మిత్యవగమ్యతే; (౬)"మామేకమ్"(౭)"మామేవ"(౮)"తమేవ"(౯)"త్వమేవ"ఇత్యాదివచనాత్. నమేధయా-మేధాఽత్ర నిదిధ్యాసనమ్, పరిశేషాత్. అత్ర పృథక్ నఞ్ ప్రయోగోపి- శ్రవణాదీనాం పృథక్ సాధనత్వ నిషేధవివక్షయా. మేధాశబ్దేన - అవిచ్ఛిన్నస్మృతిసన్తతిరూపత్వాఽసకృదా

(౧) బృహదా- (౪) (౬) గీ-౧౮-౬౬.
(౨) ఛాన్దో- (౫) శా-మీ-౨-౩-౪౦. (౭) గీ-
(౩) (౮) గీ-౭-౧౪. (౯) భగవచ్ఛా,

స్మృతిరూపత్వ ధ్రువానుస్మృతిత్వాదర్శనసమానాకారత్వ భక్తిరూపాపన్నత్వాద్యాకార విశిష్టం మోక్షసాధనభూతం ధ్యానం వివక్షితమ్. (౧) "ఏవం ప్రత్యక్షతాపన్నామపవర్గసాధన భూతాం స్మృతిం విశినష్టి" ఇత్యత్రభాష్యే ధ్యానస్య విశేషాన్తర విశిష్టత్వాసిద్ధివత్ భక్తిరూపత్వ విశేషోపి సిద్ధ ఇతి మన్తవ్యమ్, తదానీమేవ తస్యాఽపవర్గసాధనత్వాత్. అత స్తాదృశేన మోక్షసాధనతయా విహితేన ఉపాసనాత్మకేన భజనేన నలభ్య ఇత్యర్థః. నబహునాశ్రుతేనేతి - శ్రుతమాత్ర శ్రవణమ్ - మననపూర్వభావి వాక్యార్థావధారణమ్. బహునేతి విశేషణేన శ్రవణస్య సాఙ్గ సశిరస్క స్వాధ్యాయాధ్యయనజనితాఽఽపాతప్రతీతి సఞ్జాత రాగ విశేషేణ సదాచార్య సకాశసమధిగత క్రమవిశేష నియామక సఙ్గతి విశేషవిశిష్ట పూర్వోత్తర మీమాంసార్థవత్వ రూపం సాఫల్యం వివక్షితమ్. తేన నలభ్య ఇతి నిర్దేశేన - భక్త్యుపాయాఙ్గభూత కర్మజ్ఞానాభ్యామపి నలభ్యత ఇతి సిద్ధ్యతి. అనేన శ్రవణ మనన నిదిధ్యాసనానాం పృథఙ్నిషేధేన - (౨) "కర్మ జ్ఞాన ముపాసనం చ శరణవ్రజ్యేతి చాఽవస్థితాన్ సన్మార్గా నపవర్గసాధనవిధా సద్వారకాద్వారకాన్ । ఏకద్వ్యేకస్మృతియోగసంభృత పృథగ్వ్యావానుభావానిమాన్ సమ్యక్ప్రేక్ష్య శరణ్యా సాఽధిగిరామన్తే రమన్తే బుధాః" ఇత్యుక్తప్రకారేణాఽఙ్గాఙ్గితయాపార్థక్యేనచ మోక్షసాధనత్వం నాస్తీతి గమ్యతే. అనేన త్రితయనిర్దేశేన-అన్యద్దేశవాసాదిక మప్యుపలక్ష్యతే. (౩) "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" ఇత్యుక్తత్వాత్. తర్హి మోక్షోపాయః క ఇత్యాకాఙ్క్షాయామాహ - "యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యః" ఇతి. యమేవ చేతన మేవ పరమాత్మైవ వృణుతే తేనైవలభ్య ఇత్యర్థః. యమితి

(౧) శ్రీభాష్యే లఘుసిద్ధాన్తే. (౨) అధికారసఙ్గ్రహే. (౩) గీ-౧౮-౬౬.

సామాన్యోక్త్యా"(౧)"సమోఽహం సర్వభూతేషు" ఇత్యుక్తప్రక్రియ యావరణీయానాం జాత్యాకార స్వభావ జ్ఞాన వృత్తాద్యుత్కర్షాపకర్ష తారతమ్యరాహిత్య మభిప్రేతమ్. (౨) " దేవానాం దానవానాంచ సామాన్యమధిదైవతమ్" ఇతి సర్వసాధారణత్వాద్భగవతః. యమేవేత్యేవ కారేణ-భగవదభిప్రాయవిశేష విషయీకృతత్వహేతుభూత మాకిఞ్చ న్యాదికం యత్పదాభిప్రేతమితి సర్వవరణప్రసఙ్గాపాదన మపోదితం వేదితవ్యమ్. ఆకిఞ్చన్యమ్ - ఇష్టానిష్టసాధన ప్రవృత్తి నివృత్తి పరిహా రేణ స్వరూపేణాఽవస్థానమ్. తాదృశాధికారీ క్వచిల్లభ్యతే. పూర్వం *నాయమాత్మేత్యాదినా సాధనాన్తరాణాం నిషిద్ధత్వాత్, సాధనాన్తర రాహిత్యం వరణీయస్య యత్పదాభిప్రేత మిత్యవగమ్యతే. యమేవ - సాధనాన్తరవిరహితమేవ. అనేన-అనన్యగతిత్వమ్ (౩) "అవిద్యాతో దేవే పరిబృఢతయావా విదితయా స్వభక్తేర్భూమ్నావా జగతి గతి మన్యా మవిదుషామ్" ఇత్యాచార్యోక్తమభిప్రేతమ్. ఏష ఇతి పదేన- నిరపేక్షోపాయత్వం పరామృశ్యతే; తదన్వితేన ఏవకారేణ తన్నిరపేక్షో పాయత్వం స్థిరీక్రియతే.

నను - కథముపాయస్య నిరపేక్షత్వమ్; తథాసతి బద్ధస్యాఽవి శేషేణ సర్వముక్తిప్రసఙ్గాత్ ; వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాదిప్రసఙ్గాచ్చ. (౪)"ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతితంయమేభ్యో లోకేభ్య ఉన్నినీషతి" ఇతి తు ఆనుకూల్యవ్యవస్థితవిషయమిత్యభాషి. (౫) "రక్ష్యాపేక్షాం ప్రతీక్షతే" (౬) "కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు" ఇత్యాదినా సాపేక్ష త్వమేవ ప్రతీయతే. అద్వేషాభిముఖ్యాదేః యాదృచ్ఛికాదేర్వాఽవ శ్యాఙ్గీకార్యత్వాత్ తైరేవ సాపేక్షత్వం దుర్నివారమితి చేత్ ;

(౧) గీ-౯-౨౯. (౩) భట్టర్ ముక్త. (౫) పాఞ్చ-
(౨) జి-స్తో-౨. (౪) ఛాన్దో- (౬) శా-మీ-౨-౩-౪౧.

ఉచ్యతే - సర్వకారణస్య సర్వఫలప్రదస్య నిరవధికదయస్య
నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యస్య పరమపురుషస్య శాస్త్రవశ్యచేతనేష్వవస్థాత్రయ
మస్తి-ఔదాసీన్య మనుమన్తృత్వం ప్రయోజయితృత్వం చేతి;(౧) "కర్తా
శాస్త్రార్థవత్త్వాత్" ఇత్యుక్త జీవకర్తృత్వస్య (౨) "పరాత్తు తచ్ఛ్రు
తేః" ఇతి పరమాత్మాధీనత్వ ప్రతిపాదనేన విధి నిషేధశాస్త్రానర్థక్య
ప్రసక్తౌ, (౩) "కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు విహిత ప్రతిషిద్ధావైయర్థ్యా
దిభ్యః" ఇతి తత్పరిహరణాత్. ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకో హ్యనుమన్తా,
అప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకశ్చ ప్రయోజయితా, ప్రథమప్రవృత్తిదశా
యాం పరస్యౌదాసీన్యమ్, ద్వితీయాది ప్రవృత్తిష్వనుమన్తృత్వమ్,
అత్యన్తానుకూల్య ప్రాతికూల్య వ్యవసితవిషయేషు ప్రయోజయితృత్వ
ఞ్చేతి విభాగః.

నను - (౪) "అన్తః ప్రవిష్టశ్శాస్తా జనానాం సర్వాత్మా"
(౫) "య ఆత్మాన మన్తరో యమయతి" ఇత్యాది ప్రక్రియయా పర
మాత్మనో నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యేణ సర్వప్రవర్తకత్వే జీవస్య స్వా
ధీన ప్రవృత్త్యభావేన కర్మఫలభాక్త్వంన స్యాత్; అత ఏవ విధి
నిషేధ శాస్త్రవశ్యత్వంచ న స్యాత్; పరమాత్మనస్తత్కర్మసాపేక్ష
ప్రవర్తకత్వే తదనుగుణఫలప్రదత్వేచ నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యం భజ్యేత;
§ సర్వప్రవృత్తే ర్భగవదిచ్ఛాధీనత్వే క్షేత్రజ్ఞస్య సుఖాదిభాక్త్వం
న స్యాత్; ప్రథమ ప్రవృత్తేః స్వాధీనతయా ఫలభాక్త్వసంభవే తత్ర
జీవప్రవృత్తేః పరమాత్మానధీనతయా (౨) "పరాత్తు తచ్ఛ్రుతేః"
ఇత్యుక్తం వ్యాహతం స్యాత్; ఉపేక్షకత్వానుమన్తృత్వాభ్యాం తా
దధీన్య సిద్ధౌ నైషమ్యనైర్ఘృణ్యాది ప్రసఙ్గేన తదుభయాభ్యుపగమా

(౧) శా-మీ-౨-౩-౩౩. (౩) శా-మీ-౨-౩-౪౧. (౫) బృహదార-౫-౩.
(౨) శా-మీ-౨-౩-౪౦. (౪) యజు-ఆర-ప్ర-౩.

§ భఙ్గ్యన్తరేణోపపాదనాయ పునరుక్తిః.

యోగాత్; తత్రాఽపి కర్మసాపేక్షత్వేచ పూర్వోక్తదోషః. కిఞ్చ - ఉపేక్షకత్వఞ్చ - ఔదాసీన్యమ్; తచ్చ-తత్రాభిసన్ధివిరహ ఇతి వక్తుం నశక్యతే, సర్వజ్ఞత్వాత్పరమాత్మనః. అనుమన్తృత్వంచ-ప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వమ్; తత్రాఽహిత ప్రవర్తకత్వే నివర్తనక్షమస్యాపి తద్విషయే ప్రవర్తకత్వేన తదేవనైర్ఘృణ్యమ్; అప్రవృత్తస్య ప్రవర్తకత్వఞ్చ-ప్రయోజయితృత్వమ్; ఏతచ్చ - ప్రథమ ప్రవృత్త్యపేక్షయా,ద్వితీయాది ప్రవృత్త్యపేక్షయావా; పూర్వత్రఉపేక్షకత్వం న స్యాత్, నిర్దయత్వాదిచస్యాత్; ఉత్తరత్రాఽనుమన్తృత్వ ప్రయోజయితృత్వయోర్వైషమ్యం నస్యాత్; ప్రయోజయితృత్వ కల్పన వైయర్థ్యఞ్చ.

కిఞ్చ - చేతనస్య ప్రాథమికేచ్ఛా ప్రయత్నయోరుత్పత్తేః పరమాత్మాధీనత్వాభావే తస్య సర్వకారణత్వం నస్యాత్; పుణ్యపాప ప్రవృత్త్యనుగుణేచ్ఛాదేః పూర్వకర్మఫలరూపత్వేన తత్రకారణత్వాభావే సర్వఫలప్రదత్వంచ నస్యాత్; అతస్తత్రాపికారణత్వ మవశ్యాభ్యుపగన్తవ్యమ్; తతశ్చతత్రేశ్వర స్సఙ్కల్పతః కారణంస్యాత్; "అయమిచ్ఛేత్" "అయం ప్రయతేత" ఇతి తాదృశామోఘ తత్సఙ్కల్పపరతన్త్రితయా జీవస్య స్వాతన్త్ర్యభావాత్ స్వతన్త్రకర్తృత్వంతన్నిబన్ధన భోక్తృత్వఞ్చ నస్యాత్; ఔదాసీన్యాఽనుమన్తృత్వ ప్రయోజయితృత్వావస్థానాం వైషమ్యంచనస్యాత్; ప్రవర్తనంచ పరమాత్మనోనవాయూదకాదివత్ ప్రేరణేన, అపిత్విచ్ఛాజననద్వారేణ; అతో వైషమ్యమిత్యాదిదోష శతోన్మేషేణ పూర్వోక్త నిర్వాహో న ఘటత ఇతిచేత్;.

ఉచ్యతే-తాదృశావస్థాత్రయం నకల్ప్యతే; అపితు-(౧)"అన్తః

(౧) యజు-ఆరణ-ప్ర-3-

ప్రవిష్టశ్శాస్తాజనానామ్'' (౧) ''అధ్యక్షశ్చానుమన్తాచ'' (౨) ''ఏష ఏవ సాధుకర్మ కారయతి''ఇత్యాదిశ్రుతి బలా దభ్యుపగమ్యతే. శ్రుతిశ్చ పూర్వోక్త సమస్తదోష పరిహార మభిప్రేత్య తథావదతి, తథాహి- జీవస్వాతన్త్ర్యం సర్వథా పరమాత్మాధీనమ్, స్వాసాధారణధర్మత్వాత్ స్వాధీనంచ, ద్వయోస్సాధారణ ధనవత్; తత్ర భగవదధీనత్వాంశే పారతన్త్ర్యద్విధినిషేధాఽగోచరత్వమేవ, స్వాంశేస్వాతన్త్ర్యాత్ విధినిషేధగోచరత్వోపపత్తిః. అన్యసాపేక్షప్రవృత్తావపి విధినిషేధగోచరత్వంరథాకర్షణాదిషు దృష్టమ్. తతశ్చ సాధారణద్రవ్యపరానుమత్యాస్వాంశమాదాయరాజ్ఞ ఉపాయనేదత్తే తత్ప్రసాదహేతుక ఫలాన్వయః ప్రథమ ప్రవృత్తస్యైవదృశ్యతే,నత్వనుమన్తుః,తద్వత్ స్వస్వాతన్త్ర్యంశేన ప్రథమతఏవ పుణ్యాదిషు పరానుమత్యా ప్రవృత్తస్య జీవస్యైవ కర్మఫలభోక్తృత్వమ్,నత్వనుమన్తుః పరమాత్మనః, తస్య నియన్తృత్వాత్. (3) ''అనశ్నన్నన్యోఽభిచాకశీతి'' ఇతి ధర్మిగ్రాహకబాధాచ్చనఫలాన్వయః.లోకేహ్యనుమన్తుః ఫలాన్వయో నానుమన్తృత్వప్రయుక్తః,అపితు శాస్త్రవశ్యత్వ ప్రయుక్తః. అతోజీవస్యస్వాతన్త్ర్యం విధినిషేధ శాస్త్రసాఫల్యం పరమాత్మనస్తత్ప్రవృత్త్యనుగుణ ఫలదాయిత్వరూప నియన్తృత్వం ఫలానన్వయశ్చసిధ్యన్తి.

అథ - అంశే జీవస్యస్వాతన్త్ర్యాత్ ప్రథమ ప్రవృత్తౌ ''అధ్యక్షశ్చ'' ఇత్యాద్యుక్తం పరమాత్మన ఉపేక్షకత్వ ముపపన్నమ్; అంశే పరమాత్మనః స్వాతన్త్ర్యాత్, ''అనుమన్తాచ'' ఇత్యాద్యుక్త మనుమన్తృత్వం ప్రయోజయితృత్వంచోపపద్యతే సర్వజీవానాం సామాన్యేన చిచ్ఛక్తి ప్రవృత్తిశక్త్యోః కరణకళేబరరూప పరికరలాభ

(౧) జి-స్తో-3. (3) జుగ్వే-3-మ-౧-అ-౨౨-సూ-౧౬౪.

(౨) బృహదా-

స్యచ పరమాత్మాధీనత్వాత్ కర్తృత్వమాత్రం పరాయత్తమ్, విశేష కర్తృత్వఞ్చ పరానుమతిసాపేక్షత్వాత్ పరాయత్తమ్, అతో జీవస్య విధినిషేధ గోచరత్వాయాఽంశే స్వాతన్త్ర్యమ్, (౧) "కర్తాశాస్త్రార్థవత్వాత్" ఇత్యభ్యుపగతమ్. తర్హినియమనశ్రుతి సఙ్కోచః ప్రసజేత్, ప్రథమముపేక్షకత్వాదితి చేన్న; యావతా విధినిషేధ శాస్త్రానర్థక్యం పరిహ్రియేత తావత్సఙ్కోచస్యాఽభిమతత్వాత్, తతః పరం సఙ్కోచ ఏవాఽనిష్టః. నచ సోఽభ్యుపగతః.

కిఞ్చ-సఙ్కోచ ఏవనాస్తి-తావత్సం విచ్ఛక్తిం ప్రవృత్తి శక్తించ దత్వా,శక్తిమత్త్వే సత్యనివార్యత్వ లక్షణం స్వాతన్త్ర్యం జీవస్యోపాద్య, ఆద్యప్రవృత్తౌ పరస్యతూష్ణీంభావో నస్వాతన్త్ర్యవైకల్యావహః, కిన్తు తదతిశయావహ ఏవ. యథా అమాత్యాదిషురాజ్ఞః, నచ-జీవస్య స్వాతన్త్ర్యం పరాధీనత్వంచేతి వ్యాఘాతః; అమాత్యస్వాతన్త్ర్యే తదభావాత్; తదభావశ్చరాజ్ఞా తత్ప్రవృత్తే రనివారణాత్. తస్మాన్నియమనశ్రుతే రసఙ్కోచః,

యదుక్తమ్ - పరమాత్మనో జీవకర్మసాపేక్ష ప్రవర్తకత్వే, తదనుగుణఫల ప్రదత్వేచ నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యంభజ్యేతేతి; తన్న-కర్మణోపి తత్సఙ్కల్పాధీనత్వాత్,యథా సఙ్కల్పం కుర్వత స్స్వాతన్త్ర్య పౌష్కల్యమేవభవతి. కర్మణోపి భగవదిచ్ఛాధీనత్వం భాష్యే ప్రపఞ్చితమ్- (౨) "అనభిజ్ఞోభవాన్ పుణ్యాపుణ్యకర్మస్వరూపయోః" ఇత్యారభ్య "సభగవాన్ పురుషోత్తమః అవాప్తసమస్తకామ స్సర్వజ్ఞస్సర్వేశ్వర స్సత్యసఙ్కల్పస్స్వమాహాత్మ్యానుగుణ లీలాప్రవృత్తః 'ఏతానికర్మాణిసమీచీనాన్యేతాన్యసమీచీనాని' ఇతి కర్మద్వైవిధ్యం సంవిధాయ" ఇత్యాదినా.

---

(౧) శా-మీ-౨-3-33. (౨) శా-మీ-౨-౨-3-సూ,భా.

తర్హి సర్వం కర్మ తదిచ్ఛాధీనఞ్చేత్, జ్యోతిష్టోమాదేః పాపత్వం బ్రహ్మహత్యాదేః పుణ్యత్వంచస్యాదితి చేన్న;-అనాదిపుణ్యాపుణ్యవ్యవస్థాయాః భగవదనాదిస్వాతన్త్ర్య నిబన్ధనత్వాదితి బ్రూమః. తథాహి-(౧) “వైకుణ్ఠేతు పరేలోకే శ్రియాసార్ధం జగత్పతిః। ఆస్తే విష్ణు రచిన్త్యాత్మా భక్తైర్భాగవతైస్సహ” ఇత్యుక్తప్రక్రియయా నిరతిశయానన్ద యుక్తః పరమాత్మా స్వమాహాత్మ్యానుగుణ లీలాప్రవృత్తస్సన్ స్వలీలోపకరణతయా కాంశ్చిజ్జీవవిశేషాన్విభజ్య, త్రిగుణం కాలమపి తదుపకరణత్వేన పరికల్ప్య, ప్రకృతిమపి మహదభిమానభూతకరణావళీకోరకిణీంచకృత్వా తయాచాఽపరిమితాణ్డానిచసృష్ట్వా, తాని జీవానాం భోగస్థానతయా పరికల్ప్య, తేషాంచిచ్ఛక్తియోగం ప్రవృత్తినివృత్తిశక్తియోగంచదత్వా తత్ప్రవృత్తినివృత్త్యనుగుణపుణ్యాపుణ్యవ్యవస్థామపి పరికల్ప్య, తజ్జ్ఞాపకత్వేన శాస్త్రంచ ప్రదర్శ్య, తత్తత్కర్మసు ప్రవృత్తస్య తత్తదనుగుణం సుఖదుఃఖాత్మకం ఫలంచ ప్రయచ్ఛతీతి పరమాత్మనో జీవకర్మానుగుణ ప్రవర్తకత్వే తదనుగుణ ఫలప్రదత్వేచ ననిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యభఙ్గ ఇతి-రాజ్ఞా మఠాదిభి ర్ద్యూతాదిష్వివ.

తర్హి సర్వప్రవృత్తేః తదిచ్ఛాధీనత్వే పుణ్యాపాపాదిషు తస్యైవ ప్రవర్తకతయా జీవస్యతత్ఫలభాక్త్వం నస్యాత్. ఈశ్వరస్య నిర్దయత్వ విషమత్వాదిప్రసఙ్గశ్చేతిచేన్న; యథాపిత్రోః [illegible]ష్టేషు తదధీనత్వే భవత్వంచ పుత్రస్య నహీయతే, స్వకర్మానుగుణ ఫలభాక్త్వ స ఏవభవతి, తద్వదేవ జీవస్యతదధీనత్వే భవత్వం స్వప్రవృత్త్యనుగుణ ఫలభాక్త్వంచ భవతి. పరమాత్మనస్తు సర్వేషామవిశేషేణ యుగపత్కరణకళేబరదానాత్సదసద్వివేచకశాస్త్ర ప్రదానాచ్చ సర్వసమత్వసదయత్వాది సిద్ధిశ్చేతి నకించిదవహీనమితి. (౨) “కరణకళేబరైర్ఘటయితుం దయమాన

---

(౧) పాఞ్చ- (౨) ర-౧-౨-౪౧.

మనాః" (౧) "మానం ప్రదీపమివ కారుణికో దదాతి" ఇతి హర్యాచార్యోక్తిః.

యదుక్తమ్-జీవప్రథమప్రవృత్తేః పరమాత్మానధీనతయా తత్ర తత్కర్తృత్వస్య పరమాత్మానధీనత్వం స్యాదితి; తదసత్;-ఆదావేవకరణకళేబరసర్గ తత్ప్రదానాదేశ్చేతన సర్వకార్యసాధారణత్వాత్ పశ్చాదపి కరణకళేబరవ్యాప్తి తద్ధారణ తత్సామర్థ్యాపాదనాదేశ్చ సార్వకాలీనత్వాచ్చ తన్ముఖేన ప్రాథమికేచ్ఛాదేరపి భగవదధీనతయా తత్రాపి తత్కర్తృత్వస్య పరమాత్మాధీనత్వాత్. తత ఏవ ప్రాథమికేచ్ఛాదావపికారణత్వాన్న పరమాత్మన స్సర్వకారణత్వహానిః. అతఏవ న సర్వఫలప్రదత్వహానిశ్చ.

యచ్చోక్తమ్-వైషమ్యనైర్ఘృణ్యాది ప్రసఙ్గేన భగవత ఔదాసీన్యానుమత్తృత్వాభ్యుపగమాయోగ ఇతి; తదపిన;- సాధారణ విశేషోపకారవైషమ్యేణ పరిహృతత్వాత్. తథాహి-(దేహేన్ద్రియాది వైషమ్యస్య భగవదనాదిస్వాతన్త్ర్యవ్యవస్థిత స్వరూప పుణ్యాపుణ్య రూప కర్మకృతత్వాత్) గుణత్రయోద్భవాభిభవరూప విశేషస్య రుచివాసనా విశేషాత్మకస్యచ తత్తద్దేహారమ్భకాదృష్టవశాదేవ జన్మకాలఏవ సిద్ధత్వాత్, విషయవిశేషసన్నిధేశ్చ భోగాదృష్టప్రవాహకారితత్వాత్, గుణత్రయ తారతమ్య వాసనావిశేషోద్భూత వస్తుస్వభావవిశేషరూపాసాధారణకారణ సచివైస్సాధారణకారణైః ప్రాథమికేచ్ఛానివృత్తిః తత ఏవ ప్రయత్నశ్చేతి తయో ర్విశేషోపకారాభావాదీశ్వర స్యౌదాసీన్యం యుక్తమ్.(గుణవిశేషస్యరుచివిశేషహేతుత్వమ్-(౨) "ఆహారాస్సాత్త్వికప్రియాః" ఇత్యాదివచనై ర్మనుష్యాదీనామన్నాదిష్వన్వయవ్యతిరేకతశ్చసిద్ధమ్.)

---

(౧) ర-స్త-౨-౧. (౨) గీ-౧౭-౮.

నను-తత్తద్భోగాదృష్టస్య ఫలప్రదానాయ విషయ సన్నిధానాదేరపీశ్వరకారితత్వాత్ కథమౌదాసీన్యమితి చేన్న;- తత్రాఽభిసన్ధి విరహాత్. సర్వజ్ఞస్య తస్యాఽభిసన్ధివిరహశ్చ-సర్వచేతనానాం సామాన్యేన సుఖదుఃఖ ప్రదానేచ్ఛయైవ విషయ సన్నిధాపనాత్, నతు సాధనాన్తరానుష్ఠాపనేచ్ఛయా. ఘటనిరీక్షణాయ ప్రదీపమారోపయన్ పురుషః పటార్థి పురుషాన్తర ప్రవృత్తౌ ప్రవర్తకత్వ నివర్తకత్వయోరభావాత్ తత్రోదాసీనవదృశ్యతే;అతఃప్రథమమౌదాసీన్యమేవయుక్తమ్. అతఏవ సర్వజ్ఞస్యాప్యభిసన్ధివిరహో యుజ్యతే. అనుమన్తృత్వాదౌదాసీన్యస్యభేదోఽపిసిద్ధ్యతి. ఏవముదాసీనత్వే జీవస్వాతన్త్ర్యమపిజీవతి. ద్వితీయేచ్ఛాప్రయత్నాదిషు హేత్వన్తరా సన్నిధావపి తస్యాఽపివిషయస్య బుద్ధౌ సన్నిధాపనాత్ అభిసన్ధీయమాన విషయసన్నిధాపనమేవ విశేషోపకారః. ఇదమేవచాఽనుమన్తృత్వమ్. ఏవంభగవతఃప్రథమంపుణ్యపాపయోః ప్రయోజయితృత్వం నాస్తి - ఉపేక్షమాణత్వాత్; పశ్చాదనుమన్తృత్వమస్త్యేవ ; క్వచిద్విషయే ప్రయోజయితృత్వమప్యస్తి. ఏవమీశ్వరస్యాఽవస్థాత్రయయోగఃస్వాస్వాతన్త్ర్యవిశేషకృతఏవ;తత్రచ ప్రమాణమపిదర్శితమ్.అనుమన్తృత్వన్తు-ప్రథమం హితాఽహితయోః ప్రవృత్తస్య కేన చిద్విఘ్నేన నివృత్తస్యతత్రాఽవిఘ్నేన ప్రవర్తనమ్; తదనన్తరంచ తదనుగుణఫలదానమ్. తచ్చతత్రహితేప్రవర్తన మనుగ్రహరూపమ్, అహితేతు నిగ్రహరూపమ్. ఆజ్ఞాతిలఙ్ఘనప్రవృత్తత్వేన కుపితత్వాదనుమతిః ఫలదానం దణ్డప్రకార ఏవ. రాజ్ఞస్స్వశాసనాతివృత్తిప్రవృత్తేఽనుమతివత్.

నను-అహితప్రవృత్తవిషయేఽనుమన్తృత్వే ప్రయోజయితృత్వేచ భగవతో నిర్దయత్వాదిప్రసఙ్గ ఇతి చేన్న;- అస్థానదయాయాః స్థాననిగ్రహస్యచ లోకే గుణత్వదోషత్వ దర్శనాభావాత్. రాజాదీనాం

దణ్డ్యాదణ్డనాదేర్దోషత్వం శాస్త్రవశ్యక్షేత్రజ్ఞత్వప్రయుక్తమితి చేత్, తర్హి తేషామనుగ్రహాదేర్గుణత్వమపి తత్ప్రయుక్తం స్యాత్, తత్రైవ తయోస్తథాత్వదర్శనాత్. అతో నిర్దయత్వహేతురనైకాన్తికః. నచ నివర్తనక్షమస్యాఽపి కథముపేక్షణమితి శఙ్కనీయమ్; సామాన్యేన శాస్త్రద్వారా అహితప్రవృత్తేర్నివారితత్వాత్. ప్రవృత్తివిశేషకాలే తు విశేషనివారకత్వాభావరూపోపేక్షకత్వం స్వాతన్త్ర్యాత్. తాదృశస్వాతన్త్ర్యస్య దోషత్వం ప్రత్యక్షాగోచరేశ్వరాభ్యుపగమానభ్యుపగమాభ్యామాశ్రయాసిద్ధి ధర్మిగ్రాహకమాన బాధితమితి శ్రుతప్రకాశికాయాం ప్రపఞ్చితమ్. వరదగురుభిశ్చ తత్త్వసారే ఇదం సర్వం శ్లోకరూపేణ సఙ్గృహ్యాస్పష్టమభిహితమ్- (౧) "దుష్కర్మస్వనివర్తనానుమననే పుంసః కథోత్యచ్యుత స్వాతన్త్ర్యేణ నిరఙ్కుశేన సగుణస్రష్టుత్వానదోషాహారేః। దృష్టశ్చేష్వనిగ్రహోపి గుణతయా లోకే న దోషాత్మనా స్యాదాశ్రయసిద్ధిరౌపనిషదం నోచేత్ప్రమాణం వచః" ఇతి. అతో న నిర్దయత్వాదిప్రసఙ్గః. ఏవమీశ్వరస్యౌదాసీన్యమనుమన్తృత్వం చోపపన్నమ్, తయోర్భేదశ్చ సిద్ధః. అత ఏవ జీవస్య స్వాతన్త్ర్యమప్యుపపన్నమ్. స్వాతన్త్ర్యం చ స్వేచ్ఛానుగుణ ప్రవృత్తి నివృత్తి సామర్థ్య సత్యనివార్యత్వమ్.

నను- పూర్వవాసనా తదధీనేచ్ఛాపరవశత్వాద్వాయూదకాది ప్రేరితస్యేవ నజీవస్య స్వాతన్త్ర్యమితి చేన్న; - ఇచ్ఛోత్పత్తేః ప్రవృత్తి నివృత్తిసామర్థ్యనాశకత్వాభావాత్, ఓదనేచ్ఛాయాం జాతాయామపి తస్య విషసంపృక్తత్వజ్ఞానేన తదిచ్ఛానివారణసామర్థ్యమేవ చేతనస్య దృశ్యతే; కాష్ఠవిక్రయికస్య మహానిధిలాభోపాయ జ్ఞానేన తత్సంపాదనేచ్ఛానివారణం చ దృశ్యతే; ఏవం ప్రత్యవాయస్య అతిశయిత ఫలాన్తర

(౧) తత్త్వసారే-

స్యాజ్ఞానే సతీచ్ఛాన్తర నివారణ సామర్థ్యదర్శనేన పురుషస్య స్వాతన్త్ర్యోపపత్తేః కర్తృత్వం యుజ్యతే ఇష్టతమేషు ప్రవర్తకవాసనావత్ అనిష్టాదిషు నివర్తకవాసనాయాశ్చ విద్యమానత్వాత్; కృత్యాఽకరణాఽకృత్యకరణేష్విచ్ఛా నివారణక్షమోఽపి ప్రత్యవాయాఽనాదరేణ స్వేచ్ఛాం న నివారయతీత్యేష ఏవాఽపరాధో జీవస్యాదణ్డ్యత్వే హేతుః. శాస్త్రీయ ప్రత్యవాయాఽజ్ఞాన సామర్థ్యాభావా త్తిరశ్చామశాస్త్రవశ్యత్వమ్. తదానీమపి పరో జీవస్య స్వేచ్ఛానివారణాదిసామర్థ్యం న నాశయతి, అతస్తస్య స్వాతన్త్ర్యమ్. §ఈదృశమేవ విశేషోపకారం ప్రథమత ఏవ కేషుచిదీశ్వరః కరోతి, తత్ర ప్రయోజయితృత్వమిత్యవస్థాత్రయవైషమ్యమ్. (౧)"అల్పానుకూల్యేన విపులాపరాధసహత్వా ద్దయాదిగుణానాం సవిషయత్వమితి" (౧)"అన్యత్ర దయాయాస్స విషయత్వాదిత్యర్థః" ఇతి శ్రుతప్రకాశికానుసారాచ్చ యథోక్తమేవ ప్రయోజయితృత్వమ్. అతోఽత్ర పూర్వోక్త చోద్యానవకాశః. ఏతత్సర్వం శ్రుతప్రకాశికాయాం విస్తరేణ ప్రతిపాద్య పునరపి కారికారూపేణ సఙ్గృహీతమ్.

(౧)"అత్రాయం సఙ్గ్రహః—వైయర్థ్యం యావతా నస్యాద్విధాన ప్రతిషేధయోః । నియన్తృత్వశ్రుతేస్తావాన్ సఙ్కోచో న తతః పరః। బాహ్యాన్తఃకరణవ్యాప్తి తచ్ఛక్త్యాధానధారణైః । సాధారణోపకారైస్స్యాదిచ్ఛాదేః కారణం పరః॥ భోగాదృష్టోపనీతార్థ స్వభావా ద్వాసనాన్వితాత్। ఇచ్ఛాదేర్మనసోత్పత్తౌ యుక్తోదాసీనతా విభోః । అభిసన్ధ్యన్తరప్రాప్తే వస్తున్యన్యత్ర కేనచిత్ । ఉపయుక్తే వ్యుదాస్తేహితస్య ప్రావయితా పుమాన్ । సామర్థ్యే సత్యవార్యత్వాత్ స్వతన్త్రో జీవ ఉచ్యతే। సహైహ్యాదనే విషజ్ఞానాత్ స్వేచ్ఛామపి నియచ్ఛతి । సన్నిధాపక

§ ఈదృశమ్-అనుమన్తృత్వ నిర్వచనావసరోక్తమ్.

(౧) పరాయత్తాధికరణే-

వైధుర్యేప్యర్థం బుద్ధిస్థతాంనయన్। ప్రయోజకోనుమన్తాచ భవతీశ స్తదా తదా। పూర్వ ప్రవృత్తేశ్చ ఫల మనుమత్యాదికంభవేత్ । దయాదీనాం గుణానాంచ సులభంవిషయా న్తరమ్। అమాత్యస్య స్వాతన్త్ర్యే రాజ్ఞ స్తన్నావహీయతే। ఏవమేవ పరస్యాపి జీవస్వాతన్త్ర్యదాయినః। నస్వాతన్త్ర్యంపరాధీన స్వరూపాత్ప్రచ్యుతం భవేత్ । స్వాతన్త్ర్యదాయినా పుంసా తత్ప్రవృత్త్యనివారణాత్ ॥ అతోజీవానాం స్వాతన్త్ర్యం విధినిషేధశాస్త్రసాఫల్యం పరమాత్మనస్సర్వకారణత్వం సర్వఫలప్రదత్వం నిరఙ్కుశస్వాతన్త్ర్యం అవస్థాత్రయవైషమ్యం దయాదిగుణానాంవిషయవత్త్వం వైషమ్యనైర్ఘృణ్య పరిహారశ్చేతి సర్వముపపన్నమ్"ఇతి. అతః-ఏవంవిధనిరఙ్కుశ స్వాతన్త్ర్యమేవ సిద్ధోపాయస్య భగవతో నిరపేక్షత్వమ్.(౧) "రక్ష్యాపేక్షాం ప్రతీక్షతే" (౨)"కృతప్రయత్నాపేక్షస్తు" ఇత్యాద్యుక్తం సాపేక్షత్వం ప్రథమ ప్రవృత్త్యపేక్షయా; తత్రచౌదాసీన్యహేతుః స్వాతన్త్ర్యమేవేతి పూర్వమేవ ప్రతిపాదితమ్. యాదృచ్ఛికాదేరపి భగవతైవ సంపాదితత్వాత్, తేనైవ తస్య సుకృతత్వపరికల్పనాచ్చ,తత్సాపేక్షత్వమపిభగవదభిప్రాయకమ్;(౩)"తల్లబ్ధస్వావకాశప్రథమగురుకృపాగృహ్యమాణః"(౪)"ఘుణక్షతలిపిక్రమాదుపనిపాతినః పాతినః"(౫)"నిదానంతత్రాపిస్వయమఖిలనిర్మాణనిపుణః"ఇతి హి వేదాన్తాచార్యోక్తిః. అతో*యమేవైష వృణుత ఇతి శ్రుతే ర్యథోక్త ఏవార్థః.

శ్రీమద్భాగవతేచాఽస్యాశ్శ్రుతేరర్థవివక్షయోక్తమ్,(౬)"యేషాం సఏవ భగవాన్ దయయేదనన్త స్సర్వాత్మనాశ్రిత తపో యది నిర్వ్యళీకమ్। తేదుస్తరామతితరన్తిచ దేవమాయాం నైషాం మమాఽహమితి

(౧) పాఞ్చ- (౨) శా-మీ-౨-౩-౪౧. (౩) (౪) (౫)
(౬) భాగవతే-

ధీః శ్వసృగాలభక్ష్యే" ఇతి. వృణుతే-స్వీకరోతి.(౧)"నసమేయమ్'' ఇతి నిర్బన్ధరూపశాసనాతివృత్తి వ్యవసాయవిరామ మాత్రేణాఽనాద్యనన్త కల్పోపచిత దుర్విషహాఽనన్తాఽపరాధాఽనాదరేణ "మేభక్తః" ఇతి స్వకీయత్వాభిమానేన (౨) "నత్యజేయం కథంచన'' ఇతికేనచిదప్య విచాల్యతయా స్వీకరోతీత్యర్థః. తథాచోచ్యతే - (౩) "చితః పరమ చిల్లాభే ప్రపత్తిరపినోపధిః । విపర్యయేతు నైవాస్య ప్రతిషేధాయ పాతకమ్''ఇతి,ఉక్తప్రకారేణ తన్నిర్హేతుకదయైవాఽఽత్మోజ్జీవనకారణ మిత్యుక్తం భవతి. తేన లభ్య ఇతి - తేనపురుషేణ స్వవరణీయేన లబ్ధుంయోగ్య ఇత్యర్థః.(౪)"దదామి''(౫)"నాశయామి''ఇత్యుక్తప్రకారేణ వరణానన్తరం ప్రాప్తిపర్యన్తం సంపాదనీయాయా అధికారపూర్తేః భగవతైవ సంపాద్యత్వాత్, యోగభ్రంశాద్యభావేన భగవల్లాభ పర్యవసాన మవశ్యం భావీతిభావః. అయమర్థశ్శ్రుతప్రకాశికాచార్యైః (౬)*అఖిలేత్యాదిభాష్యేభూతశబ్దంవివృణ్వద్భిఃసువ్యక్తముక్తః-"భగవద్దానేన లబ్ధసత్తాకత్వం భూతశబ్దార్థః;(౭) 'అస్తి బ్రహ్మేతిచేద్వేద సన్తమేనంతతోవిదుః'ఇతిహిశ్రుతిః. లబ్ధస్వరూపాణాంచ (౭) 'తేషామేవాఽనుకంపార్థమహమజ్ఞానజంతమః।నాశయామ్యాత్మభావస్థః' (౪)'దదామి బుద్ధియోగంతమ్' (౭) 'అహంస్మరామి మద్భక్తమ్' ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ సాక్షాత్కారవిరోధి నివర్తనాదికం హి భగవతఏవ భర ఇతి నస్వరూపప్రచ్యుతి సంభవః'' ఇతి. (౯) "నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి ప్రత్యవాయో నవిద్యతే। స్వల్పమప్యస్య ధర్మస్యత్రాయతే మహతో భయాత్'' ఇత్యుక్తం అత్ర కైముత్యసిద్ధమ్.

---

(౧) రా-యు-౩౬-౧౧. (౨) రా-యు-౧౮-౩. (౩) (౪) గీ-౧౦-౧౦.
(౫) గీ-౧౦-౧౧. (౬) శ్రీభాష్యే-మఙ్గళశ్లో. (౭) తై-ఆ-
(౮) వరాహచ. (౯) గీ-౨-౪౦.

అథ తస్య కాలక్షేప ప్రకారమాహ-"తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూం స్వామ్" ఇతి. తస్య - స్వస్వీకృతస్య పురుషస్య, ఏష ఆత్మా-స్వీకరణ కర్తైవ పరమాత్మా, అత్రాఽఽత్మశబ్దేన, సర్వస్మిన్ వస్తుని భగవదాత్మకత్వానుసన్ధానేనాఽనుకూలత్వ ప్రతిపత్తి సిద్ధి హేతుభూత సర్వాత్మకత్వంవివక్షితమ్. స్వాంతనూమ్-స్వాఽసాధారణ మప్రాకృత దివ్యమఙ్గళ విగ్రహమిత్యర్థః. వివృణుతే - ప్రకాశయతి; (౧) "పరిత్రాణాయ సాధూనామ్" ఇతివత్, అవలోకనాఽఽలాపాఽఽదిదానేన నిరన్తరాఽనుభావ్యోభవతీతిభావః. అతఏవంభూతం భగవతోఽనన్యోపాయత్వమేవ నిర్హేతుక మిత్యభి ప్రాయేణ (౨) "అనన్యోపాయత్వ శ్రవణాత్" ఇతి అస్యా అర్థ స్సఙ్గ్రహేణ భాష్యేఽభిహితః.

దీపసారయోరప్యయమేవాఽర్థః ప్రతిపాదితః. దీపేతావత్ - (3) 'ఉపపత్తేశ్చ' 'అమృతస్యైష సేతుః'ఇత్యమృతస్యాస్వస్యాస్వయమేవప్రాపక ఇతి సేతుత్వవ్యపదేశోపపత్తేశ్చ అన్యత్పరమస్తీతికల్పనంనయుజ్యతే. 'నాఽయమాత్మా ప్రవచనేనలభ్యః-యమేవైష వృణుతేతేనలభ్యః' ఇతి హిశ్రూయతే'' ఇతి. సారేపి, తత్రైవసూత్రే "ప్రాప్యస్యైవ పరమాత్మనః ప్రాపకత్వోపపత్తేః; యథాహ 'యమేవైషవృణుతేతేనలభ్యః' ఇతి. గద్యే-(౪) "కేవలం మదీయయైవదయయా'' ఇతి; శ్రీరఙ్గగద్యేచ- "దేహిమేకృపయానాథ నజానే గతిమన్యథా'' ఇతి. తథా పూర్వాచార్యైస్సర్వైరపి భగవద్దయాయాః నిరుపాధికత్వం బహుశః ప్రతిపాదితమ్. అతోయథోక్త ఏవాఽస్యా శ్శ్రుతేరర్థః.

భాష్యే ప్రథమ సూత్రే వేదార్థసఙ్గ్రహేచ భక్తి పరతయా యదియం శ్రుతి ర్వ్యాఖ్యాతా;సోప్యస్యాశ్శ్రుతేరర్థోభవతి. తర్హితత్ర భక్తేస్సాధనత్వ ప్రతిపాదనాత్ పూర్వోక్తాఽనన్యోపాయత్వేన విరు

(౧)గీ-౪-౮. (౨)శా-మీ-3-౨-3౪-భా. (3)శా-మీ-3-౨-3౪. (౪)గ-త్ర-౧.

ధ్యేతఇతిచేన్న;-భక్తిస్తుద్వివిధా-సాధ్యభక్తిస్సాధనభక్తిశ్చేతి;యద్యపి భక్తే స్సాధనత్వాంశేన విరోధః,తథాఽపి సాధ్యభక్తే ర్భక్తిస్వరూపస్యచ విరోధాభావేన, అనన్యోపాయస్యాఽపి పరమభక్తిపర్యన్తాఽధికారవైపుల్యసంపత్త్యావేవ ప్రాప్తిసిద్ధేః, తత్రచ కర్మజ్ఞాన భక్తీనాం స్వరూపత్యాగాభావాత్, అధికారసంపత్తయే సర్వేషామనుష్ఠేయత్వాచ్చ న విరోధగన్ధః. (౧)“తదధిగమే” ఇత్యాద్యధికరణే “బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తౌ” ఇతి భాష్యస్య శ్రుతప్రకాశికాయామ్, “బ్రహ్మవిద్యాప్రాప్తిః- సాక్షాత్కారావస్థోపాసనలబ్ధిర్వివక్షితా; (౨)‘తస్మిన్నప్రేష్టీయన్తే’ ఇతి హి విషయవాక్యమ్- ప్రాప్తిః - ఉపక్రమః. విద్యాప్రాప్తి శబ్దస్సాధారణ్యాత్ ప్రపదన నివృత్తేరపిద్యోతకః” ఇతివ్యాఖ్యాతత్వాత్, ప్రపదన నివృత్త్యనన్తరమేవ సర్వకర్మ నివృత్తిః ప్రతిపాద్యతే. కించ- భాష్యే ప్రతిపాదితాయాశ్చ భక్తేః ఆకారద్వయమస్తి- సాధనత్వం ఫలత్వంచేతి; చతుర్థాధ్యాయారమ్భభాష్యే “అథేదానీం విద్యాస్వరూప విశోధన పూర్వకం విద్యాఫలంచిన్త్యతే” ఇత్యత్రశ్రుతప్రకాశికాచార్యైః “చతుర్థే ఫలమేవ ప్రధానతః ప్రతిపాద్యమ్, విద్యావిషయే పూర్వమనిరూపితాంశశ్చ నిరూప్యతే, అస్య సాధ్యస్య ఇదం సాధనమితి సాధ్యసాధనభావసంబన్ధజ్ఞాపనార్థంభక్తిరూపాపన్నజ్ఞానస్య ప్రీతిరూపతయాఫలకోటినివేశజ్ఞాపనార్థంచ” ఇతిభక్తే రాకారద్వయంహి ప్రతిపాదితమ్. వేదాన్తాచార్యైశ్చాఽధికరణసారావల్యామ్, (౩)“ముక్తావస్థాసమంచ స్థిరభజనరసందాతుమ్” ఇత్యుక్తమ్.(౧)“తదధిగమే” ఇత్యధికరణభాష్యేచ, “ఉపాయభూతోపాసనస్య ఉపాస్యనిరతిశయప్రియత్వేనస్వయమపిప్రియరూపత్వాత్ ఉపేయరూపత్వమప్యస్తీతి

(౧) శా-మీ-౪-౧-౧౩. (౨)

(౩) అధికరణసారా-

అత్ర తన్నిరూపణంకృతమ్;(౧) 'పశ్యమానో మహాయోగైః । నవివేదాఽఽత్మనోగాత్రం తత్స్వత్యాహ్లాద సంస్థితః'(౨) 'తచ్చిత్త విమలాహ్లాదక్షీణపుణ్యచయ స్తదా''ఇత్యాదిభిః ప్రీతిరూపత్వం హ్యవగమ్యతే" ఇతిశ్రుతప్రకాశికా.అతోభక్తేరాకారద్వయస్య విద్యమానత్వాత్, ప్రపదనోపాయ నిష్ఠస్యచ భక్తే స్సాధనత్వాకారమాత్రస్యత్యాజ్యత్వాత్, భక్తిస్వరూపస్య తత్ప్రాప్యత్వాకారస్యచాఽధికారసంపత్త్యర్థమత్యన్తముపాదేయత్వాత్, ప్రాప్తిసమయేచ భగవతో వరణీయేనైవ లభ్యత్వాత్, వరణీయగుణభూతాయా భక్తేః ప్రాప్తిసమయాఽవ్యవహితపూర్వవృత్తిత్వావశ్యంభావాత్, అనన్యోపాయస్యాఽప్యధికారిణః శరీరయాత్రాశేషతయా కర్మజ్ఞాన భజనప్రపదనానాం కైఙ్కర్యస్వరూపప్రకాశ ప్రాప్యరుచి స్వరూపయాథాత్మ్యజ్ఞానేష్వన్తర్భూతతయా తేనాఽఽకారేణాఽవశ్యమనుష్ఠేయత్వాచ్చాఽస్యా ఏవ*నాయమాత్మేత్యాది శ్రుతే ర్వరణీయ గుణవిశేష పరతయా భాష్యకారై ర్వ్యాఖ్యానంనానుపపన్నమ్. అత ఏవచ (౩) "తత్ప్రాప్తయేచ తత్పాదామ్బుజద్వయ ప్రపత్తే రన్యత్ నమే కల్పకోటి సహస్రేణాపి సాధన మస్తీతి మన్వానః"ఇతి వదద్భి రేవ భాష్యకారైః,(౪)"స్థానత్రయోదితపరభక్తియుక్తంమాంకురుష్వ;పరభక్తిపరజ్ఞానపరమ భక్త్యేకస్వభావంమాంకురుష్వ"(౫)"ఆదాయ భక్తియోగాఖ్యం రత్నం సన్దర్శయామి" ఇతి చాఽభిహితమ్.(౬)"నిత్యకైఙ్కర్యప్రాప్త్యుపాయభూతభక్తితదుపాయసమ్యగ్జ్ఞానతదుపాయసమీచీనక్రియాతదనుగుణసాత్త్వికతాఽఽస్తిక్యాది సమస్తాత్మగుణ విహీనః" ఇతి స్థలాన్తరే తైరేవోక్తమ్. అన్యైశ్చాభి

---

(౧)
(౨)
(౩) గ-త్ర-౩.
(౪) గ-త్ర-౧.
(౫) గ-త్ర-౩.
(౬) గ-త్ర-౨.

యుక్తైః, (౧) "ఏతావన్తం సద్ధానమ్" ఇత్యారభ్య "తాం దేవ భక్తి రూపాం కురుష్వమే। పరభక్తిం పరజ్ఞానం పరమాం భక్తిం సంపదస్వ। ఆవిష్కురు" ఇత్యాదినా "యావత్ప్రాప్త్యనువర్తనమ్" ఇత్యన్తం ప్రాప్తేః పూర్వకాలావశ్యంభావినా మధికార సాఫల్యార్థప్రార్థనా కృతా. అతోఽస్యాశ్రుతేః "అనన్యోపాయత్వ శ్రవణాత్" ఇత్యాదిభాష్య దీపసారగత వాక్యానాం భాష్యే ప్రథమసూత్రగత వ్యాఖ్యాన వేదార్థసఙ్గ్రహగత వాక్యానాంచసిద్ధోపాయ తత్స్వరూపతత్కృత్య పరతయా నపరస్పర విరోధగన్ధః.

తథాచ ప్రాప్తిపూర్వక్షణభావిభక్తిపరత్వమస్యాశ్రుతేర్వేదార్థసఙ్గ్రహే స్ఫుటతరం ప్రతిపాదితమ్. (౨) "తదేవ ధ్యానం పునరపి విశినష్టి 'నాయమాత్మాప్రవచనేన లభ్యో నమేధయా న బహునా శ్రుతేన । యమేవైష వృణుతే తేన లభ్యస్తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూంస్వామ్' ఇతి భక్తిరూపాపన్నాఽనుధ్యానేనైవ లభ్యతే పరః పురుష ఇతి. యథోక్తం భగవతా- (౩) 'పురుషస్సపరః పార్థ భక్త్యా లభ్యస్త్వనన్యయా' (౪) 'భక్త్యాత్వనన్యయా శక్య అహమేవంవిధోఽర్జున । జ్ఞాతుం ద్రష్టుంచ తత్త్వేన ప్రవేష్టుంచ పరన్తప' (౫) 'భక్త్యామామభిజానాతి యావాన్ యశ్చాఽస్మి తత్త్వతః। తతోమాం తత్త్వతో జ్ఞాత్వా విశతే తదనన్తరమ్' ఇతి. తదనన్తరం మాం తత ఏవభక్తే ర్విశత ఇత్యర్థః. భక్తిరపి నిరతిశయప్రియాఽనన్యప్రయోజన స్వేతర వైతృష్ణ్యావహ జ్ఞాన విశేషఏవేతి తద్యుక్త ఏవ తేన పరేణాఽఽత్మనావరణీయో భవతి తేనలభ్యత ఇతిశ్రుత్యర్థః" ఇతి, (౬) "యథోదిత క్రమపరిణత భక్త్యేకలభ్యః" ఇతిచ. తత్రైవాఽన్యత్ర(౭) "సోఽయం పరబ్రహ్మభూతః పురుషోత్తమః నిరతిశయపుణ్యసఞ్చయ

---

(౧) (౩) గీ-౮-౨౨. (౫) గీ-౧౮-౫౫. (౭) -వే.స-
(౨) వే-స-౧౧౦౭. (౪) గీ-౧౧-౫౪. (౬) వే-స-౧౧౨౭.

ప్రక్షీణాఽశేషజన్మోపచితపాపరాశేః, పరమపురుషచరణారవిన్ద
శరణాగతిజనిత తదాభిముఖ్యస్య, సదాచార్యోపబృంహితశాస్త్రాధిగత
తత్త్వయాథాత్మ్యావబోధపూర్వకాఽహరహరుపచీయమానశమదమ
తపశ్శౌచక్షమాఽఽర్జవభయాఽభయస్థానవివేకదయాఽహింసాద్యా
ఽఽత్మగుణోపేతస్య, వర్ణాశ్రమోచితపరమపురుషారాధననిత్యనైమి
త్తికకర్మోపసంహృతి నిషిద్ధపరిహార నిష్ఠస్య, పరమపురుషచరణయుగళ
న్యస్తాఽఽత్మాఽఽత్మీయస్య తత్ప్రీతికారితాఽనవరత స్తుతి స్మృతినమ
స్కృతి యతన కీర్తన శ్రవణ వచనధ్యానాఽర్చన ప్రణామాది ప్రీత
పరమ కారుణిక పురుషోత్తమ ప్రసాద విధ్వస్త స్వాన్తధ్వాన్తస్య,
అనన్య ప్రయోజనాఽనవరత నిరతిశయప్రియ విశదతమ ప్రత్యక్షతా
పన్నాఽనుధ్యానరూపభక్త్యేకలభ్యః'' ఇతిచ. అస్యార్థశ్చ ఏతచ్ఛ్రుత
ప్రకాశికాయాం విస్తరేణ ద్రష్టవ్యః.

నను-ప్రపదనస్య సర్వాధికారత్వాత్ వేదాన్త విహితాయా
భక్తేశ్చాఽధికృతాధికారత్వాత్ కథం ప్రపదననిష్ఠే కర్మజ్ఞానాఙ్గక
భక్త్యనుష్ఠానమ్; యద్యపి త్రైవర్ణికేషు సంభవతి, తద్వ్యతిరిక్తేషు
నకథఞ్చిదపి సంభవతి; అన్యథా అపశూద్రాధికరణన్యాయవిరోధ
స్స్యాత్. ప్రపదననిష్ఠభక్తేర్వ్యక్త్యన్తరత్వే వేదాన్త విహితత్వా
భావేన తదనుష్ఠానం కామకారస్స్యాత్; (౧) "కామాద్గోష్యః'' ఇత్యా
ద్యుక్త భక్తిశ్చేత్ తస్యా అపి పూర్వోక్తదోషః; తత్కథమస్మిన్నధి
కారిణి తదనుష్ఠానమితి; ఉచ్యతే;-ఉపనయనాఙ్గకస్వాధ్యాయాధ్యయన
తదర్థశ్రవణ తన్మనన సహకృత ధ్రువానుస్మృతిత్వ దర్శన సమానా
కారత్వ భక్తిరూపత్వాపన్నం యజ్ఞాదికర్మాఙ్గకం యద్ధ్యానం తదధి
కృతాధికారమేవ; యత్తుజన్మాన్తర సంస్కారవశాద్విదురాదిషు దృష్టమ్,

(౧) భాగ-పు.

తత్ర నాఽపశూద్రాధికరణనయవిరోధః ; యచ్చ కేషుచిద్వ్యక్తివిశే
షేషు కర్మజ్ఞానస్థానీయ భగవన్నిరఙ్కుశ స్వాతన్త్ర్యజనిత దయావిశే
షేణ భక్తిర్జాయతే,తస్య భక్తిరూపాపన్నజ్ఞానస్య సర్వాధికారత్వాత్,
స్మర్యమాణాత్యర్థప్రియత్వకృత ప్రియత్వవత్తయా ప్రాప్యరూపత్వాత్,
సిద్ధోపాయకార్యత్వేనచ సత్వాత్, తస్మింశ్చాఽహరహరనుష్ఠీయమాన
త్వాఽభ్యాసాధేయాతిశయత్వాఽఽప్రయాణానువర్తమానత్వాఽనవర
తస్మృతిసన్తతిరూపత్వ స్వస్వవర్ణోచిత కర్మదాన తపోఽనశనాఽర్చన
స్తుతిశ్రవణకీర్తన యతనప్రభృతికర్మతత్సహకృతాఽఽత్మయాథాత్మ్య
జ్ఞాన తదుభయహేతుభూత భగవచ్చరణారవిన్ద శరణాగతి ప్రభృత్యఙ్గ
కత్వాదీనాం విద్యమానత్వాత్, అస్యసర్వస్యోపాయఫలత్వేన సాధ
నాన్తరత్యాగవచనవిరోధాభావాత్, ఈదృశ్యాఏవ భక్తేః (౧)
"మన్మనాభవ మద్భక్తో మద్యాజీ మాం నమస్కురు ! మామేవైష్యసి
యుక్త్వైవమాత్మానం మత్పరాయణః"ఇతి గీతాశాస్త్రేవిహితత్వాత్,
తత్రచ (౨) "సమోఽహం సర్వభూతేషు" ఇత్యారభ్య, (౩) "స్త్రి
యోవైశ్యాస్తథా శూద్రాః" ఇతి సర్వాధికారత్వస్యోక్తత్వాచ్చ.
ఏవంవిధ భక్తిపరతయాచ * నాయమాత్మేత్యాదిశ్రుతివ్యాఖ్యానం
యుజ్యతే.

తథాచ శ్రీమద్గీతాభాష్యే(౪)"మనేమంపరమమతిలోకంస్వభావం
శృణు"ఇతీమంశ్లోకమవతార్య, "దేవతిర్యఙ్మనుష్యస్థావరాత్మనాఽవస్థితే
షుజాతితశ్చాఽఽకారతస్స్వభావతోజ్ఞానతశ్చాఽత్యన్తోత్కృష్టాఽపకృ
ష్టరూపేణవర్తమానేషు సర్వేషుభూతేషు సమాశ్రయణీయత్వేనసమో
ఽహమ్" ఇతి గీతాశాస్త్రప్రతిపాదితభక్తేస్సర్వాధికారత్వం ప్రతి
పాదితమ్. ఇదంచ భాష్యం వేదాన్తాచార్యైర్భక్త్యధికారి ప్రతిపాదన

(౧) గీ-౯-౩౪. (౨) గీ-౯-౨౯. (౩) గీ-౯-౩౨. (౪) గీ-౯-౨౯-భా.

పరమితి తాత్పర్యచన్ద్రికాయాంవ్యాఖ్యాతమ్- “అథభక్తియోగాధికారి ప్రశంసనపరే * సమోఽహ మితి శ్లోకేతు జాత్యాకారాదితారతమ్యాఽనాదరేణభక్తైస్స్వస్యైక్యరస్యముచ్యతే” ఇత్యాదినా.విస్తరస్తత్రైవ ద్రష్టవ్యః. ఏతచ్ఛ్లోకభాష్యస్యచన్ద్రికాయామేవాఽస్యాస్సర్వాధికారత్వే అపశూద్రాధికరణనయ విరోధాభావ మభిప్రేత్య తిర్యగధికరణవిరోధాభావః,అస్యాః కర్మాఙ్గకత్వ సంభవః, జాత్యాద్యపకర్షస్యాఽనిన్ద్యాత్మకత్వంచ ప్రతిపాదితాని;- “తిరశ్చామపి గజేన్ద్ర వానరేన్ద్రాదిషు పుణ్యాధిక్య నిబన్ధన జ్ఞానవిశేషవత్త్వ ప్రథితమ్;తస్మాన్న తిర్యగధికరణవిరోధః” ఇతి. అనేన - అపశూద్రాధికరణన్యాయవిరోధవిరహోఽప్యభిప్రేతః. “స్త్రియోవైశ్యాస్తథా శూద్రాః” ఇతి శూద్రాణామప్యధికార ప్రతిపాదనాత్;(౧) “సత్త్వజాతిప్రతినియతధర్మైః భజనాత్ నాఽపకృష్టజాతి నిర్దేశ విరోధః” ఇతిచ;(౨) “ఏవం సమాశ్రయణీయ వరణ స్వీకారయోర్జాత్యుత్కర్షో న కిఞ్చిత్కర ఇత్యుక్తమ్” ఇతిచ. (౩) “మాంహిపార్థ” ఇత్యాది శ్లోకభాష్యేచ “స్త్రియోవైశ్యాశ్శూద్రాశ్చ పాపయోనయోఽపిమాంవ్యపాశ్రిత్యపరాంగతిం యాన్తి” ఇతి సర్వాధికారత్వం వ్యక్తముక్తమ్. అత్ర సర్వత్ర సమాశ్రయణపదం భజనపరమితి “భక్త్యధికారిప్రశంసనపరే” ఇతిచన్ద్రికావాక్యేన (౪) * భజస్వేత్యుత్తరశ్లోకస్థ భజన శబ్దేనచ జ్ఞాయతే. అత్రాఽపి చన్ద్రికా- “జన్మత ఏవ పాపిష్ఠానాం జాత్యాద్యపకర్షేపి స్వసమాశ్రయణ మాత్రేణ ఫలసిద్ధిం ప్రాక్ప్రస్తుతాం ప్రపఞ్చ్య” ఇత్యాది.(౫) “అపిచేత్” ఇత్యాదిశ్లోకభాష్యేచబహూక్తమ్. “పత్రం పుష్పమ్” ఇత్యాది శ్లోకభాష్యేచ చన్ద్రికా - “య ఇతి సామాన్యనిర్దేశేన-సాపరాధ నిరపరాధ జడాఽజడాదివిభాగం నపశ్యామీత్యాద్యభిప్రేతమ్” ఇత్యాదికా. వేదార్థసఙ్గ్రహేచ, వరణీయ గుణ

---

(౧) గీ-౯-౨౯-భా-చన్ద్రి. (౩) గీ-౯-౩౨. (౫) గీ-౯-౩౦.

(౨) గీ-౯-౩౦-భా-చన్ద్రి. (౪) గీ-౯-౩౩.

భూతాయా భక్తేః ప్రాప్త్యవ్యవహితపూర్వకాల స్మృతిత్వనియమమ్, (౧) "యో ముముక్షు ర్వేదాన్తవిహితవేదనరూప ధ్యానాదినిష్ఠః, యదా తస్య తస్మిన్నేవాఽనుధ్యానే అనవధికాతిశయా ప్రీతి ర్జాయతే, తదైవ తేనలభ్యతే పరః పురుషః" ఇతి ప్రతిపాద్య, అస్యా ఏవ భక్తేః కర్మజ్ఞానానుగృహీతత్వమ్ (౨) "ఏవంవిధపరభక్తిరూప జ్ఞాన విశేషస్యోత్పాదకః పూర్వోక్తాఽహరహరుపచీయమాన జ్ఞానపూర్వక కర్మానుగృహీత భక్తియోగ ఏవ; యథోక్తం భగవతా పరాశరేణ- (3) 'వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణపరః పుమాన్। విష్ణురారాధ్యతే పన్థా నాఽన్యస్తత్తోషకారకః' ఇతి. నిఖిల జగదుద్ధారణాయాఽవనితలేఽవతీర్ణః పరబ్రహ్మభూతః. పురుషోత్తమః స్వయమేవైతదుక్తవాన్ - (౪) 'స్వకర్మనిరతస్సిద్ధిం యథా విన్దతి తచ్ఛృణు। యతః ప్రవృత్తిర్భూతానాం యేన సర్వమిదంతతమ్। స్వకర్మణా తమభ్యర్చ్య సిద్ధిం విన్దతిమానవః' ఇతి యథోచిత క్రమపరిణత భక్త్యైకలభ్య ఏవేతి భగవద్బోధాయన టఙ్క ద్రమిడ గుహదేవ కపర్ది భారుచి ప్రభృత్యవిగీతశిష్టపరిగృహీత పురాతన వేదవేదాన్తవ్యాఖ్యాన సువ్యక్తార్థ శ్రుతినికరనిదర్శితోఽయం పన్థాః" ఇతి సంప్రదాయ పరంపరా నిర్దేశ పూర్వకం విస్తరేణోపపన్నం ప్రతిపాదితమ్. అత్రసామాన్యేన "కర్మాను గృహీత భక్తియోగ ఏవ"ఇత్యుక్తమ్; నతు యజ్ఞాద్యనుగృహీతేతి. అత ఏవ స్వజాతి ప్రతినియతధర్మ ఏవ వివక్షితః. ఉదాహృతవచనే-(3) "వర్ణాశ్రమాచారవతా పురుషేణ పరః పుమాన్"ఇత్యవిశేషేణోక్తమ్, నతు ద్విజేనేతి. భగవతశ్చ "నిఖిల జగదుద్ధారణాయాఽవనితలేఽవతీర్ణః ఇతి" విశేషణేన స్వోపదిష్ట భక్తే ర్నిఖిల జగదుద్ధరణహేతుత్వం భగవతో వివక్షితమితి గమ్యతే. తద్వచనేచ "స్వకర్మనిరతః-మానవః" ఇతి

(౧) వే-స-౧౧౧౧. (౨) వే-స-౧౧౨౦. (3) వి-పు-3-౮-౯. (౪) గీ-౧౮-౪౫.

సామాన్యేనోక్తమ్; నతు యజ్ఞాదినిరతోద్విజ ఇతి. (౧) "యతః ప్ర వృత్తిః" ఇత్యాదినాచ సర్వేషామప్యవిశేషేణ స్వారాధకత్వం స్వస్యచ సర్వైరారాధ్యత్వంచ గమ్యతే. స్వకర్మణా - స్వస్వజాతిప్రతినియత కర్మణేత్యర్థః. అస్మిన్నర్థే మన్దమతీనాం విప్రతిపత్తిశమనాయ సంప్ర దాయప్రదర్శనంకృతమ్. అయమేవాఽర్థో నవమేఽధ్యాయే, (౨) "మన్మ నాభవ" ఇతి శ్లోకేన భగవతోపదిష్ట ఇతి భాష్యకారైరాదితఃప్రభృతి గీతాభాష్యే ప్రపఞ్చితః. తత్సర్వం విమత్సరైః ప్రమాణపరతన్త్రైః సారాఽసారవిద్భిర్గరీయోభిః తత్రైవ ద్రష్టవ్యమ్.

(౨) "మన్మనాభవ" ఇత్యాదిశ్లోకభాష్యేచాఽయమేవాఽర్థః స్ఫుటతరం ప్రతిపాదితః. తథాహి-"భక్తిస్వరూపమాహ" ఇతి "మన్మ నాః" ఇత్యాదిశ్లోకమవతార్య, మన్మనా ఇత్యత్రాఽస్మచ్ఛబ్దస్య వివక్షిత మర్థం "సర్వేశ్వరేశ్వరే" ఇత్యారభ్య "సర్వస్వామిని" "ఇత్యన్తముక్త్వా " తైలధారావదవిచ్ఛేదేన నివిష్టమనాభవ" ఇతి మనశ్శబ్దార్థఉక్తః. అస్యాస్తు సర్వాధికారభక్తేర్వేదాన్తోదితత్వజ్ఞాపనాయైవ తద్వ్యాఖ్యాచ న్ద్రికా-(౩) 'నిదిధ్యాసితవ్యః' (౪) 'ధ్యాయీత' (౫) "ధ్రువాస్మృతిః' (౬) 'ఆవృత్తిరసకృదుపదేశాత్' "ఇత్యాద్యనుసన్ధానేన మనశ్శబ్దస్యాఽత్ర ధ్యానాఖ్యమనోవృత్తి విశేషవిషయతామాహ" ఇతి. * మద్భక్త శబ్ద స్యాఽపిభాష్యమ్-"తదేవవిశినష్టి, మద్భక్తః-అత్యర్థమత్ప్రియత్వేనయు క్తోమన్మనాభవేత్యుక్తః" ఇతి. అస్యాఽపిచన్ద్రికా- 'యమేవైషవృణు తేతేనలభ్యః' ఇతి శ్రుత్యుపబృంహణతామభిప్రేత్యాహ" ఇతి. ఏవం మద్భక్తశబ్దార్థవిషయతయా శ్రుతిముదాహరతా చన్ద్రికాకారేణాఽ స్యాశ్శ్రుతేః ప్రాప్యరుచిభూత సాధ్యభక్తిపరత్వం భాష్యకారైర్వివ క్షిత మితిస్ఫుటీకృతమ్. * మద్యాజిపదభాష్య వాక్యేషు యజనశబ్దస్య

(౧) గీ-౧౮-౪౬. (౨) గీ-౯-౩౩. (౩) బృ-ఉ- (౪) (౫) (౬) శా-మీ-౪-౧-౧.

పూర్వోక్తభక్తిరూపానుగుణమర్థమాహ - ‘‘యజనం నామ-పరిపూర్ణ శేషవృత్తిః ; ఔపచారిక సాంస్పర్శికాభ్యవహారికాది సకల భోగ ప్రదానరూపో హి యాగః’’ ఇతి. అస్యాపి చన్ద్రికా-‘‘భక్తిస్వరూపవిశేష నిష్కర్షపరత్వాత్ తదసాధారణ శాస్త్రవిశేషప్రతిపాదితపూజా విశేషపరోఽయం యజనశబ్ద ఇత్యభిప్రాయేణాఽఽహ -యజనం నామేతి. శేషవృత్తిః – కైఙ్కర్యమ్. ఇదం చ - (౧) ‘పత్రం పుష్పమ్’ ఇత్యాదినా ప్రదర్శితస్య భగవచ్ఛాస్త్రప్రపఞ్చితస్య సఙ్గ్రహశాసనమ్ ; అతోఽత్ర యజిః దర్శపూర్ణమాసాదివిషయ ఇతి న భ్రమితవ్యమ్; (౨) ‘యజ-దేవపూజాయామ్’ ఇత్యేవ చ పఠ్యతే; ‘దేవతాముద్దిశ్య ద్రవ్యత్యాగో యాగః’ ఇతి చాహుః; అగ్నిహోత్రాదివ్యతిరిక్తేష్వపి పఞ్చమహాయజ్ఞాదిషు యజిర్నిరూఢః. అన్యత్రాఽపి- (౩) ‘కృష్ణోవాకైరిజ్యతే.........’ ఇత్యాదయః ప్రయోగాః, అతోఽత్ర భగవచ్ఛాస్త్రప్రపఞ్చితవిషయోఽయం యజిరిత్యభిప్రాయేణాఽఽహ ఔపచారికేత్యాది’’ ఇతి. (౪) ‘‘యజ్ఞేన దానేన’’ ఇత్యాదిశ్రుతౌ యజ్ఞశబ్దస్య కైఙ్కర్యపరత్వమపి వివక్షితమ్. దానాదికన్తు సర్వవర్ణసాధారణమ్; ఏతదభిప్రాయేణ హి శ్రుతప్రకాశికాయామ్-(౫) ‘‘అన్తరాచాపి’’ ఇత్యధికరణే ‘‘ఆశ్రమధర్మానుపపత్తౌ వర్ణధర్మైరనుగ్రహ ఇత్యర్థః’’ ఇత్యుక్తమ్. అతోఽస్యా భక్తేః ‘‘యజ్ఞేన’’ ఇత్యాద్యుక్తం కర్మాఙ్గకత్వం చ న విరుధ్యతే. జ్ఞానాఙ్గకత్వం చ-‘‘స్థావరేష్వపి శాపాదిజాతేషు క్వచిజ్జ్ఞానం మహర్షయః కథయన్తి, తతశ్చ మనోవృత్తిరూపసమాశ్రయణం తత్రాపి సంభవేదేవ’’ ఇతి తాత్పర్యచన్ద్రికావాక్యోక్తప్రకారేణోపపద్యతే. అతః యామునాచార్యోక్తిమ్-(౬) ‘‘ఉభయపరికర్మితస్వాన్తస్యైకాన్తికా

(౧) గీ-౯-౨౬. (౨) ధా-ఉభ-సక-అని. (౩)
(౪) బృహదా-౬-౪-(౫) శా-మీ-౩-౪-౩౬. (౬) ఆత్మసిద్ధి-

4

త్యన్తిక భక్తియోగైకలభ్యః" (౧) "స్వధర్మజ్ఞానవైరాగ్య సాధ్య
భక్త్యేకగోచరః" ఇత్యాదికమప్యుపపన్నతరమ్. మత్పరాయణపద భా
ష్యంచ-"అహమేవ పరమయనం యస్యాఽసౌ మత్పరాయణః,మయా
వినాఽఽత్మధారణాఽసంభావనయా మదాశ్రయఇత్యర్థః"ఇతి. అత్రాపి
చన్ద్రికా-"ఏషైవభక్తేః.పరమాకాష్ఠా,ప్రాప్తేరవ్యవహితపూర్వభావినీతి
ఫలాభిలాషజ్ఞాపనార్థోమత్పరాయణశబ్దఇత్యభిప్రాయః"ఇతి.అత్రాఽస్యా
భక్తేః ప్రాప్యరుచిరూపత్వం స్ఫుటతరముక్తమ్. ఏతచ్ఛ్లోక నిగమన
భాష్యేచ సర్వంస్ఫుటతరం ప్రతిపాదితమ్-"తదేవంలౌకికాని శరీరధార
ణార్థాని వైదికాని నిత్యనైమిత్తికాని కర్మాణి మత్ప్రీతయే మత్ప్రియో
మచ్ఛేషతైకరసః మయైవకారిత ఇతి కుర్వన్ సతతం మత్కీర్తనయతన
స్తుతి నమస్కారాదీన్ మత్ప్రీత్యా కుర్వాణః మన్నియామ్యం నిఖిలం
జగత్ మచ్ఛేషతైకరసమిత్యనుసన్ధానోఽత్యర్థమత్ప్రియ మద్గుణ
గణంచాఽనుసన్ధాయాఽహరహరుక్తలక్షణ ముపాసనముపాదదానో
మామేవప్రాప్స్యసి"ఇతి.అస్యాపిచన్ద్రికా-"అథసుఖగ్రహణాయాఽధ్యా
యప్రధానార్థభూతసాఙ్గోపాఙ్గఫలశిరస్కభక్తిస్వరూపంసఙ్క్షేపేణనిష్కృ
ష్య వదన్నుపసంహరతి" ఇత్యాదికా. తత్రైవోక్తలక్షణ ప్రతీకముపా
దాయ "అనన్యప్రయోజన నమస్కారాది ప్రేరకమదేకధారకత్వదశా
పర్యన్తనిరతిశయప్రీతిరూపమిత్యర్థః" ఇతి తద్వివృతమ్. అత్ర
సర్వాధికారాయా స్సాధ్యభక్తేరపి వేదాన్తోదిత సమస్తాకార విశిష్టత్వ
మవిశిష్టమితి భాష్యచన్ద్రికాకృతో భావః, అత ఏవ ఏవంభూతభక్త్యభి
ప్రాయేణ హి పూర్వైః ప్రపదనపరతయా యోజితాయా ద్రమిడోప
నిషదో భక్తిపరతయా భాష్యకారయోజన మితఃపరే సర్వేప్యాచార్యా
అఙ్గీకుర్వన్తి. అపశూద్రాధికరణవిరోధః - తస్యా ఉపనయనాద్యపేక్ష

(౧) గీతార్థసఙ్గ్రహే-౧-

వేదాన్తవాక్యైకజన్యత్వపక్షే ; నపునః (౧) “దివ్యం దదామి తే చక్షుః” ఇతివత్ భగవత్ప్రసాదవిశేషేణవా, గీతోపదేశాదివత్ కృష్ణద్వైపాయన శుక శౌనక శఠజిత్ప్రభృతి మహాపురుషోపదేశేనవా విదురాదివత్ పూర్వజన్మసుకృత విశేషేణవా జన్యత్వే అత ఏకస్యా ఏవ భక్తివ్యక్తేస్సాధనత్వ సాధ్యత్వ వేదాన్తవాక్యజన్యత్వోపదేశాదిజన్యత్వాఽధికృతాధికారత్వ సర్వాధికారత్వ యజ్ఞాద్యఙ్గకత్వ స్వస్వవర్ణానుగుణకర్మజ్ఞానాఙ్గకత్వరూపాఽఽకార వైషమ్యేప్యాహారహారనువర్తమానత్వాఽభ్యాసాధేయాతిశయత్వాఽఽప్రయాణాదనువర్తమానత్వ ధ్రువానుస్మృతిత్వ దర్శనసమానాకారత్వ ప్రీతిరూపాపన్నత్వ ధ్యానార్చనప్రణామస్తుతి యతన కీర్తనాఙ్గక త్వాదీనాం సాధారణ్యాత్, అస్యాశ్చాఽనన్యసాధ్యతయాఽనన్యప్రయోజనతయాచాఽధికారపౌష్కల్యాసిద్ధ్యర్థం ప్రాప్తేరవ్యవహిత పూర్వవృత్తిత్వరూపసాధనత్వస్యోపదేశోపపత్త్యాచ, ప్రథమసూత్రవ్యాఖ్యానే * నాయమాత్మేత్యాదిశ్రుతేర్భక్తిపరతయా వ్యాఖ్యానస్య, తృతీయాధ్యాయోక్తాఽనన్యోపాయత్వపరతయావ్యాఖ్యానం నవిరోధావహమితి. వినియోగ పృథక్త్వేనాఽర్థద్వయప్రతిపాదకత్వవర్ణనం శ్రుతేర్నవిహన్యత ఇతి సర్వముపపన్నమ్. అతఃకామకారత్వ దోషప్రసక్తి శఙ్కాఽత్ర నాఽవతరతి.

అథాఽస్యాశ్శ్రుతేర్భక్తిపరతయాప్రతిపదార్థస్తు శ్రుతప్రకాశికాయాం విస్తరేణోక్త ఇతి కృత్వా తేన విరోధపరిహారరూపతయా ప్రతిపదార్థోపి తదభిప్రాయానుసారేణ కిఞ్చిల్లిఖ్యతే. తథాహి - “ఏవం ప్రత్యక్షతాపన్నామపవర్గసాధనభూతాం స్మృతిం విశినష్టి” ఇత్యనన్తార్య “నాయమాత్మా” ఇత్యాది శ్రుతిముదాహృత్య “అనేన” ఇత్యాదినా “తేనైవలభ్యతే పరఆత్మేత్యుక్తంభవతి” ఇత్యన్తేనభాష్యేణ సా[illegible]

(౧) గీ-౧౧-౮.

ర్వ్యాఖ్యాతా భాష్యకారైః; భాష్యార్థోఽపి శ్రుతప్రకాశికాయాం ప్రపఞ్చితః;ఉభయత్రాపి పూర్వోక్తాఽనన్యోపాయత్వ ప్రతిపాదనస్య నకోఽపి విరోధో దృశ్యతే. నను-“అపవర్గసాధనభూతామ్”ఇతిభాష్యం విరుధ్యత ఇతిచేన్న ;! అనన్యసాధనేప్యధికారిణి భక్తేః ప్రాప్తేః పూర్వవృత్తిత్వరూపసాధనత్వస్యాఽధికారపౌష్కల్యార్థతయావక్తుం శక్యత్వాత్.భాష్యే స్వతఃప్రపదనాధికారీ నవివక్షిత ఇతి చేన్న;-(౧) “నానాశబ్దాదిభేదాత్ ప్రపదనభజనేసూచితేసూత్రకారైః”(౨)“నానాశబ్దాదిభేదాదితి తుకథయతాసూత్రకారేణసమ్యక్ న్యాసోపాసేవిభిన్నేయజనహవనవత్ శబ్దభేదాదభాక్తాత్”ఇతివేదాన్తాచార్యైః స్వతః ప్రపదనస్యసూత్రకారవివక్షితత్వోక్త్యా భాష్యకార వివక్షాఽభావ ప్రతిపాదనానుపపత్తేః. కిఞ్చ-శ్రుతప్రకాశికాయాం*అఖిలేత్యాదిభాష్యవివరణే“విశేషేణనతాః ప్రహ్వీభూతాః- వినతాః-న్యాసోపాసనాత్మకాఽశేషవిద్యావిశేషనిష్ఠా వివక్షితాః” ఇత్యుభయవిధాధికారి ప్రతిపాదనేన భాష్యస్య సర్వస్య ప్రపదనాధికారి వివక్షా విహితా. తతఃప్రభృతి శ్రుతప్రకాశికాయామాపాదచూడ ముభయవిధాధికారివివక్షా తత్రతత్రబహుశోద్రష్టవ్యా. అతోఽస్మిన్నధికారిణివేదాన్తాచార్యోక్తప్రాప్తిపూర్వవృత్తిత్వరూపార్థవివక్షయా “అపవర్గసాధనభూతామ్” ఇతి పదం నవిరుధ్యతే. అత ఏవ ఏతత్పదవ్యావర్త్యం ప్రతీకోపాసనమిత్యుక్తం శ్రుతప్రకాశికాచార్యైః-“అపవర్గసాధన భూతామితి ప్రతీకోపాసనవ్యవచ్ఛేదః” ఇతి. *నాయమాత్మేత్యాది పదానాం పూర్వవదర్థః. అత్ర ప్రవచన మేధాశ్రుతానాం భక్తేరపేక్షితత్వేపి తత్తావన్మాత్రసిద్ధ్యా అధికారపౌష్కల్యం నసిద్ధ్యతీత్యభిప్రాయేణ భాష్యే - “కేవలశ్రవణ” ఇత్యాద్యుక్తమ్. అతఏవ “శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనానాం వక్ష్యమాణ విశేషవిరహితా

(౧) (౨) న్యాసవింశ-౧౦.

నామిత్యర్థః'' ఇతి శ్రుతప్రకాశికాయాం వ్యాఖ్యాతమ్. తత్రాపి నకిఞ్చి ద్విరోధః ప్రతీయతే; తావన్మాత్రేణ ప్రాప్తి సిద్ధ్యభావాత్, తత్రాపి మాత్రశబ్దసిద్ధిః- (౧) ''నపృథివ్యామగ్నిశ్చేతవ్యః'' ఇతివ ద్రష్టవ్యమ్. '' యమేవైష ఆత్మా వృణుతే తేనైవ లభ్య ఇత్యుక్తమ్'' ఇతి భాష్యన్తు పూర్వోక్తార్థానుగుణమేవ. తథాపి- ''ప్రియతమ ఏవహి వరణీయో భవతి'' ''యస్యాఽయం నిరతిశయప్రియః స ఏవాఽస్య ప్రియతమో భవతి'' ఇతిచ భాష్యద్వయం విరుధ్యత ఇతిచేన్న; అస్యాం యోజనాయాం వరణశబ్దస్య న స్వీకారమాత్రమర్థః, కిన్తు (౨) ''క్షణేపి తే యద్విరహో౽తిదుస్సహః'' ఇత్యుక్తప్రకారేణ తస్మిన్ భగవతో నిరతిశయప్రీతిః; సాచ భగవతః స్వాశ్రితవరణార్థ పుణ్యక్షేత్ర తదుపహృత పత్ర పుష్పాది తత్సంబన్ధి పదార్థ పర్యన్తా; ఏతత్సర్వం శ్రుతప్రకాశికాయాం విస్తరేణోక్తమ్. అత ఏవంభూత నిరతిశయప్రీత్యా భగవతః స్వాశ్రితసంశ్లేషణం తస్య స్వస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమత్త్వరూపాధికార పౌష్కల్యే సత్యేవ సంభవతీతి ''ప్రియతమ ఏవహి వరణీయో భవతి'' ఇత్యుక్తమ్. తదుపపాదకమ్- ''యస్యాయమ్'' ఇత్యాదిభాష్యమ్. ఏవం సత్యేవ తమప్ప్రత్యయ నిరతిశయపదయోః స్వారస్యమ్, అత ఏవ శ్రుతప్రకాశికాయామ్- ''చేతనస్యైవసతి భగవతా వరణీయత్వం నిరతిశయప్రీతిమత ఏవ'' ఇత్యుక్తమ్, భాష్యోదాహృత గీతావచనస్య చాఽయమేవాఽభిప్రాయః. అత్ర చేతనస్య భగవద్భక్తిమత్త్వోపాధినా తత్ప్రీతివిషయత్వం చేద్వివక్షితమ్, అకృతప్రత్యుపకారన్యాయేన పరమపురుషస్య నిరుపాధిక సుహృదోపి హేయపురుషసాధర్మ్యాత్ వాత్సల్యాది గుణాకరత్వం హీయేత; జ్ఞానిశబ్దేన ప్రియశబ్దస్య పౌనరుక్త్యంచ; ప్రథమమ్ ''జ్ఞానినః'' ఇత్యుక్తత్వాత్ అధికారిః ప్రతిపాదితః, ''ప్రియోహ్యహమ్'' ఇతిపశ్చా

(౧) యజు-కా-౫-ప్ర-౨. (౨) స్తో-ర-౫౬.

ఽధికారపౌష్కల్యమ్, “సచమమప్రియః” ఇతి తదనన్తరంవరణీయత్వ మితి గమ్యతే. అత్రచశబ్ద ఏవార్థే;స ఏవమమప్రియః-తదానీమేవప్రియో హిసఇత్యర్థః. (౧) * తేషామిత్యాదిశ్లోకేచసతతయుక్తానామితిప్రాప్యత్వ శావివక్షితా; సతతయోగమ్-నిత్యయోగమ్-ప్రాప్తిమ్, కాఙ్క్షమాణానా మితి వ్యాఖ్యాఽర్థః. “భజతామ్” ఇత్యనేన- ప్రాప్యత్వరయా నిరన్తర భజనముచ్యతే- “ప్రీతిపూర్వకందదామి”ఇత్యన్వయః. “ఆత్మభావస్థః” ఇత్యయం వరణప్రకారః; తస్యాఽనుషఙ్గికవ్యాపారో బుద్ధియోగదానం అజ్ఞానజతమోనాశనంచ;తదుభయంనవరణప్రకారాన్తర్గతమ్. *భజతా మిత్యనేన భగవత్ప్రియత్వహేతుప్రాప్తిపూర్వభావిభజనముక్తఞ్చేత్, “యేనమాముపయాన్తి-తంబుద్ధియోగందదామి” ఇత్యసఙ్గతంస్యాత్, తమోపి నాశయామీత్యపి తథాస్యాత్; అతోఽత్రబుద్ధియోగోనామ- ఐకాన్త్యావహోఽప్రచ్యుతాఽధ్యవసాయః; అజ్ఞానమపితద్విరోధి; ఇదము భయం నిరన్తర మానససాక్షాత్కారేణ సిద్ధ్యతీత్యాత్మభావస్థపదాభి- ప్రాయః. ఏవం భూత యోః ప్రాప్యకోట్యన్తర్భూతత్వజ్ఞాపనపరమ్ - “స్మర్యమాణాత్యర్థప్రియత్వేన స్వయమప్యత్యర్థప్రియః” ఇతిభాష్యమ్; “స్మర్యమాణస్య భగవద్విషయస్య నిరుపాధికస్య నిరవధికానుకూల త్వేన తద్విషయాస్మృతిరపి నిరతిశయానుకూలాభవతి” ఇతి అస్యశ్రుత ప్రకాశికా. అతోఽత్రభాష్యేనకుత్రాపి “అనన్యోపాయత్వశ్రవణాత్” ఇతిభాష్యస్య విరోధోదృశ్యతే. ఏవంభూతనిరతిశయ ప్రీతిమాన్యదా భవతి, అయ మధికారీ తదా పరమాత్మనో వరణీయోభవతి, తదానీ మేవ తేనవరణీయేన లభ్యతే-ప్రాప్యతే పరమపురుష. ఇతి “యమేవైష వృణుతే తేనలభ్యః” ఇత్యస్యాఽర్థః.

అత్రభాష్యే “తస్యైష ఆత్మా వివృణుతే తనూంస్వామ్”ఇత్య

(౧) గీ-౧౦-౧౦.

యమునోన వ్యాఖ్యాతః, పూర్వోక్తానురోధేనాఽస్యాఽర్థ ఉచ్యతే;-తస్య ఖాద్యృశవరణీయస్య, ఏష ఆత్మా-తస్మిన్నిరతిశయప్రీతిమాన్ పరమాత్మా, స్వాంతనుమ్-స్వాసాధారణ విగ్రహజాతమ్, వివృణుతే-(౧) "పశ్యామి దేవాంస్తవ దేవ దేహే" ఇత్యాది ప్రక్రియయా ప్రత్యభిసన్ధానార్హామ్, (౨) "పశ్య మే యోగమైశ్వరమ్" ఇతి ప్రకాశయతీత్యర్థః. అయమేవ బుద్ధియోగదానరూపో వరణప్రకారః. అస్మిన్నేన శరీరే స్వరూపరూప గుణవిభవచేష్టితాదీన్యతీతానాగతాని వర్తమానానిచ, దేశాన్తర కాలాన్తరవిప్రకృష్టాన్యపి సమానకాలీనవత్ సమానదేశీయవత్ సన్నికృష్టవత్ప్రకాశయన్ననుభావయతీతి తాత్పర్యమ్. ఏతత్ప్రతిబన్ధకాఽజ్ఞాననిరసనమ్-"వి" ఇత్యుపసర్గేణ వివక్షితమ్. తదేన తమోనాశనమ్. అయమేవ ప్రకారో వేదార్థసఙ్గ్రహే శ్రీమద్గీతాభాష్యేచ కణ్ఠతః ప్రతిపాదితః. అతః న కస్యచిత్ కేనచిత్ విరోధః, అతోఽస్యాః * నాయమాత్మేత్యాదిశ్రుతేః, నిర్హేతుకభగవద్విషయీకారపరతా, సిద్ధోపాయకృత్యాధికారపరతా, సిద్ధోపాయకృత్యాధికారపౌష్కల్యరూప భక్తిపరతాచ భాష్యకారేణోక్తా, పూర్వాచార్యైస్సర్వైరప్యవిగానేన సర్వోజ్జీవనహేతుతయాచ బహుషుప్రబన్ధేషు సర్వత్రప్రతిపాదితేతి సర్వత్రద్రష్టవ్యమ్. శ్రీమద్గీతార్థసఙ్గ్రహే-యామునాచార్యైః§ (౩) "కృపయా కేవలమ్" (౪) "మదీయయైవ కృపయా" (౫) "నయతస్త్వత్ప్రసాదతః" (౬) "కురుష్వమామనుచరందయయా" ఇత్యాది పూర్వాచార్యసూక్తిశతం ద్రష్టవ్యమ్. విశిష్య వేదాన్తాచార్యైః, ద్రమిడోపనిషత్సారే తాత్పర్యరత్నావల్యాఞ్చ, ద్రమిడోపనిషదాచార్యవివక్షితత్వేన తత్రతత్ర నిర్హేతుకత్వం ప్రతిపాదితమ్. ద్రమిడోపనిషత్సారాఖ్యప్రబన్ధే ప్రథమశ్లోకే (౭) "నిరుపధిసుహృత్" ఇతి, (౮) "పశ్చమాద్యైరనితరగతికామ్"

---

(౧) గీ-౧౧-౮. (౨) గీ-౧౧-౧౫. (౩) స్తో-౪-౪౮. (౪) (౫)
(౬) (౭) ద్ర-సా-౧. (౮) ద్ర-సా-౨.
§ అత్రపఙ్క్తిర్గళితా.

(౧) «ఫలమసౌఫలావాప్తేర్హేతు స్స్వయమితిచ నిర్ధార్యశతశః» (౨) «అనన్యోపాయస్తద్ద్రఢయతి» (౨) «నిరవధికనిర్హేతుకదయాసరిత్స్రోతః పద్మం శరణయతి నాథస్యచరణమ్» (౩) «దయానిఘ్నమ్ - శరణ్యాం దీనానామ్» (౪) «అనాద్యన్తా నన్తస్వరసకరుణానన్ద ఇతినః ప్రణేతుర్వ్యాపారః ప్రపదనపిపాసార్ద్ర ఉదితః- చిరవిఘటితస్వాత్మ ఘటనస్ఫురచ్ఛక్తిమ్» (౫) «నిదానం సిద్ధీనాం నిరుపధిసుహృత్త్వం గణయతి» (౬) «స్వసంబన్ధాద్గోప్తా» (౭) «నిరుపధికసౌహార్దపిశునైః» ఇతి బహుశః ; తాత్పర్యరత్నావల్యాంచ (౮) «నిరుపధిసుహృద్భావతః ...స్వసిద్ధేస్స్వయమిహ కరణం శ్రీధరః» (౯) «నిరుపధిసుహృదమ్» (౧౦) «అవ్యాజోదారభావాత్» (౧౧) «శ్రీమాన్ నీచాతిలక్ష్మీ స్థిరతరకరుణః» (౧౨) «తత్ప్రసాదాద్యుపాయే» ఇత్యాదిభిర్నిర్హేతుక విషయీకారః ప్రపఞ్చితః. ఇతరదివ్యసూరిప్రబన్ధేష్వపి అయమర్థః స్ఫుటతరః ప్రతిపాదిత ఇతి నాఽత్రాఽఽస్తికాగ్రేసరాణాం విప్రతిపత్తిర్జాయత ఇతి సర్వంసమఞ్జసమ్.

శ్రీమద్భాగవతే దశమస్కన్ధే- (౧౩) «యేషాంసఏవ భగవాన్ దయయేదనన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదోయదినిర్వ్యలీకమ్। తేదుస్తరామపితరన్తిచ దేవమాయాం నైషాంమమాఽహమితిధీశ్శ్వసృగాలభక్ష్యే» ఇతిశ్లోకేస్ఫుటతరంప్రత్యపాది. భగవాన్నిత్యనేన- ఉపాయత్వోపేయత్వోపయోగి గుణజాతం వివక్షితమ్, స ఇతి తథాత్వేప్రసిద్ధిర్ద్యోత్యతే, ఏవకారేణ-తస్యనిరపేక్షోపాయత్వమ్, అతోఽస్యదయాయానకశ్చిద్వ్యాజో

(౧) ద్ర-సా-౯. (౨) ద్ర-సా-౧౧. (౩) ద్ర-సా-౧౨. (౪) ద్ర-సా-౧౩.
(౫) ద్ర-సా-౧౯. (౬) ద్ర-సా-౨౦. (౭) ద్ర-సా-౨౧. (౮) ద్రమిడో-తాత్ప-౮.
(౯) ద్రమిడో-తాత్ప-౧౧౫. (౧౦) ద్రమిడో-తాత్ప-౧౨. (౧౧) ద్రమిడో-తాత్ప౧౧౪. (౧౨) ద్రమిడో-తాత్ప-౧౧౮. (౧౩) భాగవతే-౧౦.

స్త్రీనిధానః. తేషాం దయమానేన్ - యమేవైష వృణుతే, యేషామితి-భగవ
చ్ఛాసనాతివృత్తిః స్వరస పురుష్య వృత్తి మాత్రగవతామిత్యర్థః ; అయమర్థః
“అనన్యోపాయత్వ శరణాత్ ” ఇతి భాష్యేణోక్తిః. అనన్తకాదేన-సర్వస
సర్వదా సర్వాన్తర్యామిత్వేనస్థితత్వాత్, దయాకరణస్య ఉచితసమయ
దేశ సన్నిధానం వివక్షితమ్. “ సర్వాత్మనాశ్రితపదః ” ఇత్యనేన (౧)
“మాతా పితా” ఇత్యాది (౧) “గతిర్నారాయణః” (౨) “ వాసుదేవ
స్సర్వమ్ ” ఇత్యాద్యుక్తప్రకారేణ భగవతి నిరతిశయప్రీతిమత్తయా
తచ్ఛరణారవిన్ద శరణాగత ఇత్యర్థవిశేషోఽభిప్రేతః. అనేన-భగవద్విషయే
తుకదయాఫలమధికార సౌష్కల్యమ్ “ప్రియతమః” ఇత్యాది ప్రథమ
సూత్రభాష్యోక్తమభిహితమ్. “శ్రితపదః” ఇతి సమాశ్రయణం దయా
హేతుత్వేనోచ్యత ఇతిచేన్న; శ్రితపదో భగవానితి యోజనాయాం పద
శబ్దస్య వైయర్థ్యాత్; దయయేదితి యోజనాయామపి యదిశబ్దప్రాసరు
క్త్యమ్, లిఙ్గైవ యది శబ్దార్థలబ్ధేః; వ్యవహితాన్వయశ్చ;అతఃశ్రితపదో
యదీత్యేవయోజనా; అనన్తశ్శ్రితపద ఇతి యోజనాయాంసన్ ఇత్యధ్యా
హారః.నిర్వ్యళీకమ్-అకౌటిల్యేనేత్యర్థః.ఉపాయాఽపాయాన్వయోఽత్ర
కౌటిల్యమ్. తే ఇత్యుక్తపరామర్శః. దుస్తరామ్ - (౩) “మమమాయా
దురత్యయా” ఇత్యాద్యుక్తామ్ ; అనన్తస్సర్వాత్మనాశ్రితపదో యది ని
ర్వ్యళీకమ్ । తే దుస్తరామపి తరన్తిచ దేవమాయామ్ ” ఇతి వచన
వ్యక్త్యా (౪) “దైవీహ్యేషా గుణమయీ మమ మాయా దురత్యయా ।
మామేవ యే ప్రపద్యన్తే మాయామేతాం తరన్తితే” ఇతి గీతావచనం
స్మర్యతే. చ-ఏవార్థే;తరన్త్యేవేత్యర్థః. దేవః-క్రీడాపరః,మాయా-ప్రకృ
తిః;అనేన సంసారోఽభిప్రేతః. దయయేదిత్యస్య,సర్వముక్తిప్రసఙ్గపరిహా
రార్థత్వమ్, (౪) “ననమేయమ్” ఇతి నిర్బన్ధాభావమాత్రమపేక్షితమిత్యభి

(౧) సుబాలో- (౨) గీ-౭-౧౮. (౩) గీ-౭-౧౪. (౪) రా.యు-౩౬-౧౧.

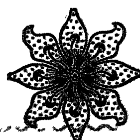
ప్రాయేణాఽఽహ,(నైషామిత్యాది). శ్వసృగాలభక్ష్యాః-దేహాః;ఽహమాఽహమితిధీః నేతి-అహఙ్కారమమకారనివృత్తిరుచ్యతే. నేతి-తస్యానిశ్శేషనివృత్తిర్వివక్షితా. ఏషామితిసన్నిహితపరామర్శాత్ - ఇదమపి దయాఫలంమాయాతరణాత్మకమితి జ్ఞాయతే ॥ సంసారబీజభూతత్వాదహన్తామమతాధియోః । తన్నివృత్తిః ఫలం సాక్షాత్ దయోదయకరీచసా ॥ శ్వసృగాలభక్ష్య ఇత్యనేన దేహభోగస్య తద్భోగపరవశానాంచ హేయత్వం ద్యోత్యత ఇతి సర్వమనవద్యమ్.

ఇతి మోర్ మున్నారయ్యనపరనామధేయ వరదాచార్యేణ కృతా,

నాయమాత్మేతి శ్రుతి వ్యాఖ్యా

సమాప్తా.

అనన్తదేశికగురోస్తనయం తత్త్వవిద్వరమ్ ।
వాత్సల్యశీలజలధిం వన్దే వరదదేశికమ్ ॥

§ అత్ర ఏకాపఙ్క్తిరస్ఫుటాక్షరా.